Pawlicki Stefan

„Polityka kościelna Marka Aureliusza".

Fragmenty rkp. i materiały.

s. 255

Marek Aur. 2.

1

Polityka Kościelna Marka Aur.

Postępowanie ces: filoz: z chrze: przedstawia tyle dziwnych sprzeczności, tyle kwestyi zawsze za pełno niewytłumaczonych zagadek, że bacząc na jego wrodzoną dobroć i szlachetne zasady, niektórzy uczeni jak Semisch, podpisywanie przez ces: wyroków śmierci na męczenników (co to za niezbite dowody) uważali za niewytłumaczoną, niezrozumiałą zagadkę. A nie dziwić się należy taka chwiejność sądów dzisiaj przy 17-wiekowym oddaleniu od wypadków, skoro i bliżsi im pisarze, żyjący jeszcze pod świeżem ich wrażeniem, nie mniej różnili się w ich ocenianiu. Gdy n.p. akta męczen: II w: przedstawiają M. Aur. jako okrutnego tyrana, godzącego na życie chr:+ Tertullian piszący w kilkanaście lat po tamtych wypadkach tegoż: nazywa nawet protektorem chr: Ta różnica zdań przeszła aż do naszych czasów, tylko zmieniwszy nieco formę naukową. Odkąd bowiem stało się modą ubliżać sławie męczenników a szczególnie zmniejszać ich liczbę, Marka zaś Aur. stawiać za ideał ludzkiej doskonałości, zgodzono się powszechnie na dwa jakoby histor. pewniki: 1° za M. Aur. prześladowano mało a 2° całą winę spada na urzędników, którzy ces: składali fałszywe raporty. –

+ Laktancyusz nie kładzie go w liczbie prześladowców.

Naprzeciw tym ~~dosyć~~ rozpowszechnionym
z nową teoryą i przydawszy
twierdzeniom ~~wystąpił~~ ~~zmarły niedawno~~
prof. Keim, ~~zrazu mimochodem, potem~~
~~gruntownie i ex professo w dziele: Rom~~
~~u. d. Christenthum, które po ukazało się~~
~~dopiero po śmierci jego.~~ ~~Według niego~~
w rządach
~~należy rozróżnić~~ dwie epoki w ~~rządach~~
M. Aur. jedną sięgającą ~~do mniej więcej~~
do r. 177 czyli do powrotu ces: z podróży
na Wschód, drugą obejmującą ostatnie
lata jego panowania; Pierwsza ~~jest~~ epoką
jakoby (polityki) passywnej, natchnionej ~~kierującej~~
~~się~~ zasadami Trajana, druga ~~epoką~~ czynnego
prześladowania, w której ces: nowemi
dekretami pobudza ~~kazi~~ urzędników do ~~cesarstwa~~
ścigania bez miłosierdzia chrześcian. +

+ Pierwsza była ~~jest~~ względnie ~~relatywnie~~ znośną dla Kościoła, druga w swej grozie swojej ~~zbliża się do czasów~~ ustępuje tylko czasom Dioklecyana.
+

Hypotezę tę wyłożył Keim już w r.
1874 + mimochodem a następnie ~~teraz niedawno~~ jakoby
ex professo i gruntownie w dziele Rom
u. d. Christenthum które niedawno temu
z pośmiertnych papierów jego zebrał i
wydał umiej jego prof. Ziegler. Nie ma wątpliwości,
że teorya ta, o ile ~~przyjmuje~~ ~~M. Aur.~~ dwie różne ~~epo-~~ metody
i ~~dwie im odpowiednie epoki,~~
~~ki~~ (w ~~postępowaniu z chrz:~~ ~~jest~~ niewątpliwie oryginalną
i (nową, ~~a że~~ co więcej ~~opiera~~ a ~~wiele~~ oparta ~~się na~~ ważnymi dokumen-
tami ~~a~~ niejeden ~~tłumaczy lepiej~~ fakt ~~x~~ dziejowy, ~~M. Aur.~~ nie jeden ustęp w pisarzach starożytnych
lepiej tłumaczy ~~w~~ niż dotychczasowego
rozumienia, a gdyby nawet nie dała się obronić we wszystkich szczegółach swoich, to i tak jeszcze ~~przyjemne~~ ~~warto ją poddać pod ścisły~~
rozbiór (jej krytyczny. bardzo ~~wiele~~ jest pożyteczną, bo ~~Wynik tego rozbioru~~
(dużo światła to, co nowożytnym wyrazem nazwać możnaby
rzuca ~~niewątpliwie nowego~~ na politykę

2

Kościelną ces: filoz: Zanim jednak przystąpimy do jej rozbioru, wypada ocenić stan dzisiejszy tej kwestyi. –

~~Wyłożymy naprzód system dziś powszechnie przyjęty.~~ Rozchodzą się historycy co do pytania czy prześladow. kościoła rozciągało się na całe państwo rzym: lub też wybuchało tylko sporadycznie w niektórych prowincyach czy to pod chwilowem wrażeniem pogan czy to dla nienawiści wyższych urzędników, ale zgadzają się na jedno, że M. Aur. nowych praw nie wydał, że trwał przeto za jego rządów dawny system Trajana. Jakiż był ten system? Wyłożył go sam ces: jasno w liście do Plin. rządcy Bit. Gdy ten zapytał się jak postępować ma z chrz: którzy napełniali wsie i miasta w tak wielkiej liczbie, że świątynie stały puste a bydlęta ofiarne na próżno oczekiwały kupców, ces: nie wchodząc we wszystkie szczegóły, poruszone przez prokon. ani nie odpowiadając na wszystkie zapytanie, kreśli w kilku słowach system krótkim, jakoby na miedzy system, normę postępowania: Poszukiwać ich nie należy, jeżeli są doniesieni i przekonani, powinni być karani; tak jednak iż ten, kto zaprzeczy, jakoby był chrz. i czynem to okaże t. j. modląc się do naszych bogów, otrzyma dla żalu przebaczenie, chociaż podejrzany co do przeszłości. Bez podpisu zaś oskarżenia w żadnej zbrodni nie powinny mieć znaczenia. –

(por Kon. r. 112 Aubé str. 206 r. 103–105 Keim str. 574)

Conquirendi non sunt; si deferantur et arguantur, puniendi sunt; ita tamen ut qui negaverit se Christianum esse idque re ipsa manifestum fecerit i. e. supplicando Diis nostris, quamvis suspectus in praeteritum veniam ex poenitentia impetret. Sine auctore vero propositi libelli in nullo crimine locum habere debent. –

2.20
50
11500

pierwszy dokum: urzęd:

Reskrypt ces. który według wielu histor:
był przez cały wiek II i zarazem normą w postępowaniu z chrz:
dla ~~rządzców pro~~ władz rzym: ożywiać się jest natchniony
życzliwością dla nich a jeżeli mimo to uwa-
żany jest za poprawianie ich losu,
to chyba w porównaniu z tem, co było
dawniej. Nie wchodząc teraz w bardzo
zawikłane pytanie o stanowisko prawne
chrz: za Domicy: faktem jest, że pod koniec
I° wieku chr: nie są uważani za żydów
a zatem nie mogli już korzystać z licznych
im przysługuj. przywilejów. Żydowska religia
była to religio licita, a ~~jako taka~~ której wyznawcy mogli ~~mogą~~
w ~~imperyum~~ całem rzym: zakładać ~~gminy rel~~ korporacye
reli-gijne, z atrybucyami legalnemi, zwłaszcza ~~które miały wszystkie prawa tow~~
~~[illegible] przez rząd uznanej, zwłaszcza~~
~~najważniejsze~~ z prawem posiadania i samorządu.

Atoli: Państwo rzym. nie łatwo przyznawało
praw korporacyjnych nawet stowarzysze-
niom świeckim, a na religijne, jeżeli
ich celem był jakiś kult zagraniczny,
było ono bardzo niełaskawe. Im bardziej
ono zamieniało się w monarchię absolutną,
tem więcej ścieśniało wolność ~~swoich pod-~~ korpor:
~~danych~~. zbierania się i stowarzyszenia.

Jul. Cez: rozwiązał większą część kolegiów
t. j. cechów i bractw – Aug. odnowił ten
sam zakaz a radzie prowincyi zabro-
niono surowo, ~~by~~ wydawać pozwolenia
na jakiekolwiek, nawet najniewinniejsze
związki. Tylko ces: lub senat mogli wydać

podobne autoryzacye - D. L. XLVII. Tit. 22. 1,
Tak ~~znany~~ wspom. już Pliu. ~~ustod~~ prokon. Bityni
udaje się do ces: żeby pozwolił na utworzenie
straży ogniowej w ~~mieście~~ Nikomedyi, które
niedawno przedtem została nawiedzona silnym
pożarem. Sto pięćdziesiąt rzemieślników
ofiaruje swoje usługi, ale ces: odmawia -
Korporacye jest zawsze zawsze złem (X. 43)
Mieszkańcom miasta Amizy ces: pozwala
na składki dobrowolne, ale z wielką trudn: X. 94
a gdy proko.: wyraził obawę, że zbyt
liczni goście na ~~uczt~~ uroczyst. famil.
mogą się stać powodem do zakłócenia porząd.
publ: ces: każe prok: i w to wkroczyć
i czuwać nad tą ważną sprawą. Co zupełnie
przypomina stosunki w jednem nowożytnem
państwie. Przy takiem sposob. zapatr
nie dziwi się prawnik z 2° w. sławny Gajus
powiada: że w nadzwycz tylko razach ze-
zwala się na tego rodz. Korpor:
Wyjątkiem były stowarzyszenia dla bieda: pogrzeb:
które mogły mieć kasę wspólną i raz na
miesiąc się zbierać - D. L. XLVII. T. 22, 1)
ale o tem później -
Jednakże siła rzeczy i wrodzona ludziom
skłonność do jednoczenia się, wbrew zakazom
ces: coraz nowe wydawały stowarz: świec:
i relig; wyrastały jak grzyby, zwłaszcze
w Azyi. Gdy Pliu: obejmował rządy
Bityni zastał prawie prowin: przepełn:
heteryami - a z nich wiele składało
się z chrze: bo jak sami oświadczyli Pliu:

paucis admodum in causis concessa sunt
hujusmodi corpora - Dig III Tit. 4 § 1.
a w tychże dig: czytamy jakiej podlegała
kontroli każde ~~korp~~ stowarzyszenie, jak
jego przedstawiciel (actor lub syndicus)
ze wszystko był odpow: jak wyrzuceniem
lub z zebrań a często i członków
Dig L. III. Tit. 4, 1 § 1-3. L. XLVII Tit. 22, 1.
Po zakazie bachanaliów w r. 186 prz. Chr:
zezwalono na cześć Bacchusa w następu.
warunk: dum ne plus quinque sacrificio inter-
essent, neu quae pecuniae communis neu
quis magister sacrorum aut sacerdos esset
Liv. 39. 18 - warunki które robiły niepodobne
jakiekolwiek nowe bractwo lub stowarz.

zawsze się zbierać, od dnia w którym zakazał wszystkie nie prawne stowarzyszenia. A nie na mało rzeczy narażali się poddani rzymscy, zawiązując jakiekolwiek, choćby najniewinniejsze, choćby nawet potrzebne stowarzyszenie, n.p. straż ogniową, którą sam prokos. uważał za niezbędnie potrzebną dla miasta Nikomedji. Chodziło o nic mniejszego, jak o życie, o gardło! Prawo było nieubłagane.

~~Ktokolwiek~~ Zakładać bez pozwolenia rządu lub wchodzić nawet do jakiegokolwiek ~~z najniewinniejszego~~ nie stowarzyszenia takich ~~tam~~ nawet robotników portowych lub osłany lub woziwodów ~~miał popadał razem~~ było wobec rzymsk. ~~to samo, karę~~ kodeksu, karnym: to samo, co zbrojnym ~~pod karą naruszenia porządku~~ publicznego ~~lub gwałtu~~ obsadzać miejsca publiczne lub ~~lub opanowanie~~ świątynie. Jedno z największych przestępstw, karane już śmiercią przez ~~prawo~~ XII Tablic.

Jeżeli taka była surowość prawa dla stowarzyszeń czysto świeckich, mających najczęściej cele jasno ograniczone, filantropijne a stroniące od polityki, to w dwójnasób rygor prawa stosowano do ludzi, wprowadzających kult nowych bogów, zakładających cichaczem bractwa religijne. Tu panowała starożytna zasada XII Tablic: że nikt nie ma mieć dla siebie bogów ani prywatnie nie czcić takich, którzy nie zostali publicznie wprowadzeni. Cic. de leg. II. 8: separati nemo habessit Deos n. novos sed ne (?) advenas, nisi publice adscitos, privati colunto.

Quisquis illicitum collegium usurpaverit, ea poena tenetur, qua tenentur qui hominibus armatis loca publica vel templa occupasse judicati sunt – D. XLVII T. 22, 2. Stąd w napisach odnoszących się do prawem uznanych stow. i bractw, dodawano starannie: że są dozwolone od senatu lub od ces: Quibus ex S. C. coire licet – albo quibus ex permissu D. Pii anno (t. j. kassę) habere permissum est – zob. przykłady i uwagi o nich: Koleg: u N. D. V. str. 107–117.

XII Tab: Si quis in urbe coitus nocturnos agitaverit, capitale esto –

Lex Gabinia: qui conciones ullas clandestinas in urbe conflaverit, more majorum capitali supplicio multetur. –

Od najdawniejszych czasów widzimy władzę rzp. zajęte represyami nowych, nierzym. kultów. Konsul Postumiusz w r. 186 przed Chr. zaręczał że wydano aż do jego czasów w tej sprawie niezliczone dekreta. A samo urzędowanie jego było nowym, krwawym wyrazem polityki rel. starego Rzymu. Był to właśnie rok w którym senat zakazał kult Bacchusa. Po całych włościach ewentuowano kapłanów, chwytano członków, należących do nich: bractw bachusowych: mnóstwo mężczyzn i kobiet ukarano mieczem a wszystkie świąt. Bach. zburzono – Liv. XXXIX. 17 sq. Później znowu w r. 170 senat każe burzyć świątynie Izydy i Serapis – w r. 132 kapłani nowego Jow: Sabaz: są przez policyą wydaleni z Rzymu.

Ta siła jednak oporna w dumn. rzp. słabieje z każdym rokiem, w miarę jak bogini zwycięstwa kładzie pod jej nogi nowe prowincye. Rozum polit. zarówno jak tkwiący zabobon religijny kazały szanować bogi podbitych ludów a od tej praktyki do tolerowania ich w samej stolicy państwa był tylko krok jeden. Za długo byłoby to wykazać na szczegółach, nie wchodzących w ramy obecnej rozprawy; wystarczy uwaga że pod koniec rzp: jak żydowski tak i ~~wschodnie~~ inne kultby zagran: albo były uznane albo tolerowane. W r. 43 tryumwyr: dźwigają na nowo zburzone niegdyś przez senat świąt. Izyd: i Serap: Już wtedy o Rzym: można było pow: słowami S. Leona:

O żyd: Keim 116 Jos: ant. passi, zwłaszcza w ks. XIV. Suet. Caes. 42. 84
Dio. Hal. II. 19
Nicolaus Damasc. minist. Herod. W. u Jos. ant. XVI. 2: wystawia wszelkie rodz. tryu: pod panowan. rzym: że każdy kraj może spełniać swe religij: cześć swojeg bóstwa – (Keim 115)
Apolog: dla czasów późn: to stwierdzają

Ta toler: na wpół obojętna na wpół nieporadna
na nowe i bardzo gwałtowne próby była wystawiona
za ces: Odkąd z Palatynu rządziła światem
wola jednego a ten jeden był także Pont. Max:
jakoby ~~papież~~ głową duchowną całego imperyum
a jeżeli nie władzą sumień to w każdym razie
największą powagą w sprawach kultu i praktyk
pobożnych – dawne tolerancyjne gnuśność
nie wydawała się odpowiednią zawikłanym inte-
resów olbrzym. monar. Pont. Max: miał
zawsze władzę wielką w Rzymie ale gdy pur-
pura ces: powiewała mu z ramion; miał
ją potęgowaną. Wszystkie Kolegia Kapłań:
wszelkie ceremonie były jemu poddane; on roz-
strzygał, kiedy radzić się ksiąg Sibyl: i jak
je rozumieć; on radził o wszelkiem nadwerę-
żeniu religii, on miał prawo wydalać kulty
zagr: Ces: umieli wziąć w ręce swoje
organizowanie wiary pogań: mogli sami
nie wierzyć często w śmieszne zabob: ale
nie mogli pozbyć się powagi, koniecz: dla
poddanych, bo według mowy postępow:
państwo być nie może bez relig: i bez jakie-
kultu. Ces: w tej mierze ~~jest~~ są słowa
Mecen: zachow. u Diona Cass. 52, 36 –
zawarty w nich program polity: kości: impe-
ratorów, którego wiernie trzymają się, z małemi
wyjątk: aż do końca i który w innym duchu
przejmuje Konst. W: –

Nie mogąc zupełnie zakazać kultów prow:
w Rzymie, gdzie wielka ludność ~~przy~~ napływowa
przynosiła ciągle ze sobą nieznane ~~swoje~~ ryty
i praktyki, robili jednak ces: co było w ich
siłach, aby samych Rzy: uberpieczyć od za-
gran. zabobonu. Wypędzano bezustannie (Keim 127)
matem. czarnoks: astrol: genus q. in
civitate nostra e vetabitur semper e retine-
bitur - dnego oprócz obaw polit: + dawała +
główny powód owa omnipotencya relig:
którą sobie przypisywano: pont. max: w pers:
Tib: w r. 19 równocześ: przeciw żydom wy- Zob. Jos. 18, 3.5.
stąpił i przeciw kapłanom Izydy. Przez pu- Tac. ann. 2, 85
sta do senatu i postanow: wypędził wszy: Suet. Tib. 36
kulty zagr: Winnych jenne osobno ukarano
kapłanów Izydy ukrzyżowano, jej posąg: zbu:
i posąg wrzucono do Tybr: sprzęty kultu spalo:
4000 żydów młodych: pobrano w rekruty
i posłano do Sardynii mając za cel
zarazem gdyby tam zginęli w potyczk:
z rozbójn: lub od klim: Resztę żydów
zostawiono do woli albo opuścić Włochy albo
odstąpić swojej relig: Przyw: większość
się wyniosła.

Ale już w kilkanaście lat później r. 31 pod
rządem Tib: żydzi znowu są tolerow. w Rzy:
Klaud: zapewne dla pierw: kłótni ich z chr:
wypędza ich na nowo w r. 50 - wtedy Akwila
i Pryscylla, przyjac: S. Paw: uciekają do Koryn:
Jednakże przekonano się wkrótce że podobna

były, bez szkody miasta i porządku, żydów stale
wydalać, pozwolono więc im pozostać z zakazem
jednak zebrań ~~[illegible]~~ kollegiów: W historii Akw:
i Pryscy: już około r. 59 znowu są w Rzym.
Jednakże Konser: opór rządu zwolna każdego
staje się słabszy: Neron życzliwy żydom
a obojętn: na wszelkie religie - Vitell:
ofiary składa Jehowie - Vespaz: i Tytus
Jehowę, Serapisa, Apisa oraz wszelkie
ołtarz: Domit: restaur: burzone niegdyś
świątynie egips:
Prawda że Dom: mocno żydom dokucza
i prozelitów ściga - ale to potwierdza krótko

Tac. hist. 2,78
4,82
Suet. Vesp. 7.
Tit. 5.

I 7

Mi permetto di esporre oggi dinanzi alla dotta adunanza
~~Il prof. Keim ha emesso~~ una ~~nuova certa~~ nuova opinione
riguardante ~~nuova~~ ~~su~~lla persecuzione della chiesa
sotto M. Aur. ~~che merita~~ ~~ogni~~ ~~vostra~~ attenzione: è l'opinione del
~~È il~~ profess. Keim, che per ~~La~~ prima volta la abbozzò ~~pubblicò~~ in una ~~m~~
monografia sul filosofo Celso, poi la Celsus' wahres wort 1873
sviluppò e con nuovi argomenti corroborò
in una opera abb. grossa ~~postuma~~ „Rom u. d. Chr."
che dopo la sua morte fu pubblicato sul
fine dell'anno scorso dal prof. Ziegler.

~~L'opinione del prof. Keim, ridotte~~ Il
~~alla forma più breve, sarebbe questa:~~
Bisogna ammettere due epoche nel
regno di Marco Aurelio: la prima che
dura fin all'anno 176 in circa ~~quando~~
~~al ritorno dell'imperatore dal suo~~
~~viaggio in Oriente ed s'associò al regno~~ sul trono
~~il suo figlio Commodo~~ ed ~~una~~ l'altra
~~epoca~~, che abbraccia gli ultimi quattro
anni della sua vita cioè fin ~~alla morte dell'imper. all'a.~~ 180.
Fra queste due epoche, secondo il parere del Keim ~~il Keim ammette~~
v'è una differenza essenziale. Nella prima
il governo segue certi principi di ~~s'ispira d'una certa~~ tolleranza
~~introdotta~~ professati già da Anton. Pio e ~~segue in~~ non si scosta
~~massima~~ abbandona la linea di condotta, tracciata
dall'imp. Trajano nel suo rescritto
a Plinio, procos. della Bitinia. ~~Lo~~
Questa epoca non è però priva di
~~stato dell~~ cristiani ~~non è~~ senza pericoli
ci sono qualche volta ~~esplosioni~~ di fanatismo popolare,
al quale cedono i magistrati, ~~come~~
~~nel martirio di S. Policarpo nel 167.~~

ci sono vendette personali, secondate dai giudici, come ~~2 anni prima nel martirio di S. Giustino e compagni~~ — ma in generale le sommosse locali ~~non hanno~~ passano presto ~~senza grande effusione di sangue~~, dei martiri che ne sono pochi e generalmente la chiesa si trova in condizioni ~~precarie è vero ma~~ tolerabili. è una grossa esagerazione di Eusebio se parla di grandissime persecuzioni che avrebbero commossa tutta l'Asia.

H. E. IV. 23 Ἐν τούτῳ δὲ καὶ ὁ Πολύκαρπος μεγίστων τὴν Ἀσίαν ἀναθορυβησάντων διωγμῶν μαρτυρίῳ τελειοῦται —
Qua tempestate cum gravissimi persecutionum motus Asiam conturbassent, Polycarpus quoque vitam martyrio terminavit.

Ma dopo succede un cambiamento radicale ~~nella~~ politica eccles: di M. Aur. Keim crede che l'apologia di Taziano, la cosidetta seconda lettera di S. Clemente (che piuttosto è un omilia) ~~e la lettera a Diogneto~~ furono scritte fra 170-175. esse ~~dimostrano una crescente~~ l'irritazione del popolo e ~~de~~ l'odio magistrati vanno sempre crescendo ~~contro i cristiani~~. ~~Ma~~ Me nel principio dell anno 177 la persecuzione è diventata ~~sanguinosa~~ e generale. In tutto l'oriente: la Grecia, Asia minore, Syria, come provano le numerose apologie di quei tempi i cristiani sono trattati più crudelmente dei stessi barbari. La situazione dipinge bene una frase di Atenagora ~~Melitone~~: avete dato al mondo la pace ed ai cristiani la guerra.

~~si sentono grida di angoscia ed oppressione~~. Numerosi apologeti si alzano nello stesso tempo: Atenagora, Melitone, Miltiade, Apollinare, Bardesane ed intercedono presso gli imperatori M. Aur. e Commodo. Le loro apologie si possono riassumere nella celebre frase di Melitone: voi avete dato al mondo la pace ed ai cristiani la guerra.

~~Nello stesso tempo vede, sempre secondo il nostro autore, la lettera a Diogneto e il Ottavio di Minucio Felice - delle quali la prima dipinge la sublime rassegnazione de' cristiani fra la persecuzione più fiera la seconda parla dei tentativi de' pagani per distruggere la fede cristiana~~

Minuc. c. 9. eruende prorsus haec et execranda consensio

Questo cambiamento radicale nella ~~politica ecclesi~~. Keim l'attribuisce a nuovi decreti, diramati dallo stesso imperatore ~~Questi decreti~~ di cui parla espressamente Melitone e de' quali fanno menzione ~~gli~~ diversi atti de' martiri per esempio di San Epipodio e quelli di San Sinforiano - stabilivano due cose nuove: la prima: che tutto il patrimonio d'un cristiano accusato passasse in prò dell'accusatore la seconda che i cristiani accusati perdevano ogni diritto di pubblico, essendo ~~cittadinanza~~ ~~cioè l'uso di~~ esclusi da' teatri, terme, piazze pubbliche e di ogni commercio come si vede nella lettera sui martiri di Lione.

Aggiunge ~~l'autore~~ che questo secondo periodo è così terribile ~~e sanguinoso~~ che bisogna scendere fino ai tempi di Diocleziano per trovare un altro ~~la chiesa~~ ~~non si trova~~ de' eguale ~~simile~~ crudeltà.

Non si può negare che l'opinione di Keim è in parte almeno nuova ed originale. Per apprezzarla meglio bisogna passare in breve ~~rapida~~ rivista le opinioni moderne ~~correnti~~ sullo stesso argomento.

Aubé che è sempre intento a ~~abbassare~~ diminuire il numero de' martiri ed a esaltare la tolleranza o l'indifferenza de' magistrati ~~romani~~ pagani crede che durante i 19 anni del regno di M. Aur. pochi cristiani furono martirizzati e se qualche volta ~~pare~~ ~~che~~ la persecuzione pigliava dimensioni più grandi, non bisogna inculparne l'imperatore, ma il fanatismo popolare e la crudeltà ~~ed avarizia~~ dei ~~qualche~~ proconsoli. Di nuovi editti però non ~~c'è nessuna traccia~~ furono pubblicati e l'azione giuridica de' tribunali ha per sua norma ancora ~~si basava sempre sopra~~ il rescritto di Trajano.

Renan, che è ~~essendo~~ un po' più largo del Aubé ammette che la persecuzione è stata dura, che ha fatto molte vittime e che prima di Decio ~~la chiesa non ha sofferto simile crudeltà duro e crudele~~ non è stato altro tempo per la chiesa ~~più~~ egualmente funesto; ma anche egli nega che l'imperatore abbia pubblicato qualche nuovo editto - ~~crede~~ crede che talvolta l'imperatore nelle sue apatie filosofiche ~~qualche volta~~ faceva concessioni all'opinione pubblica, ~~che era contraria agli cristiani~~ alle insistenze de' governatori ecco tutto. Un giudizio ~~opinione~~ simile avevano portato prima del Renan ~~già~~ ~~concesso~~ il Martigny nel suo dizionario e Noël des Vergers nel suo bel saggio su M. Aur. Il prof. Wieseler ritiene per certo che ~~crede che~~ fu pubblicato qualche editto contro i cristiani, non però dall'imperatore M. Aur. ma bensì

dal suo fratello Lucio Vero quando durante
la guerra Partica governava ~~regnava~~ ~~presso chè in-~~
~~dipendente ne~~lle provincie orientali.
Questo decreto Wieseler lo crede conservato
negli atti di San Sinforiano: Aurelius
Imper. omnibus administratoribus suis atque
rectoribus – spiegando così lo strano titolo –
Finalmente il comm. De Rossi ~~dove~~
parlando del martirio di S. Cecilia
ammette una persecuzione quale sotto
M. Aur. ma crede sufficiente a spie-
garla il fanatismo del popolo e l'odio
de' magistrati, almeno ~~che era d'uopo il~~ non ~~senza~~ ricorrere ai poteri
di nuove leggi. –

III. Prima di passare alla critica della
~~proposte~~ opinione di Keim è d'uopo che ~~bisogna permettermi~~
~~di~~ fissiamo la nostra l'attenzione ~~della dotta adu-~~
~~nanza~~ su un documento importantissimo
del sec. 2° ~~che da fo~~ onde la dimostra-
zione del prof. Keim tira la sua forza prin-
cipale, ~~anche direi unica forza~~. Voglio
parlare della ~~celebre~~ apologia di Meli-
tone; ~~celebre~~ È noto a tutti, che fu il
celebre vescovo di Sardes è fra i
personaggi più importanti ~~spiccati~~ del sec. 2°
~~uno de' più rimarchevoli~~ che è un vero
ornamento della nascente società crist.
Dotto, eloquente, di vita santissima
diventa egli un centro raggiante di
studi teologici ~~biblici~~ e filosofici e d'una grandissima
attività letteraria. Ha la sua parte
in tutte le questioni che si agitano

nella 2ª metà del sec. 2° nell'Asia - combatte il montanismo, compone le dissensioni sollevate per la celebrazione della Pasqua. Ma c'è un punto che ha per noi un valore speciale. Essendo allora molto negletti gli studi biblici di modo che neppure si sapeva con certezza, almeno in Asia, quali libri entravano nel canone del V. T: Melito fa lunghi viaggi, visita la Palestina, per imparare da' stessi Ebrei il canone del V. T: Questi viaggi e numerosissime relazioni colle chiese principali dell'Asia gli danno una autorità poco commune: se egli dunque afferma, che la persecuzione è quale, sì la sua parola ha una importanza maggiore fede assoluta, avendo egli più degli altri la possibilità di sicure informazioni. —

Ma un punto che c'interessa più, è il suo amore per gli studi bibl. È egli che può nominarsi fondatore di questi studi. Volendo fissare il canone del vecchio Testam: egli fa viaggi lunghissimi, anche in Palestina.

Ebbene questo Melitone scrisse una apologia e la indirizzò forse all'imp. M. Aur. + scritta con grandissima moderazione e un molto senso politico. Di questa apologia Euseb: ci ha conservato un lungo frammento, probabilmente l'inizio dell'opuscolo. Quando nel 1840 il sig Cureton fra diversi frammenti di Melitone in versione sira scoprì un trattato abbast. lungo, Sermo Melitonis philosophi + si credeva che ~~un trattato lungo, dedicato a M. Aur.~~ fosse la desiderata apologia. Ma una lettura anche superficiale dimostra ad ~~evidenza~~ che questo trattato

+ Fra tutti gli apologisti è egli il primo e forse l'unico che abbia un programma politico è egli che 130 anni innanzi prima di Const: dimostrò che l'interesse politico è sociale esige che si faccia cristiano. Non è la sua colpa, se M. Aur. non fece nessun caso di questa lucida dimostrazione e se l'impero aspettò 130 anni per convertirsi quando era già troppo tardi, quando l'impero aveva esausto le sue forze vitali in persecuzioni altrettanto disastrose per che

identico coll' # Credo dunque che non può esser l'apologia, ma è pretesto il discorso dell'autore sulle verità, il quale più tardi, dello stesso autore [con la lingua viva è identico col trattato], forse per rimpiazzare l'apologia perduta si diede un titolo fittizio, ed une combinazione interpolata.

Checchè ne sia di questo trattato siro, per la nostra questione non ha molta importanza, trovandosi tutte le allusioni storiche nel frammento Eusebiano.

In questo frammento dice Melitone che la persecuzione è quale, che è crudelissima e che i magistrati si prevalgono di nuovi decreti che dicono essere emanati dall'imp.

Vero è che Melitone s'esprime con certi riguardi diplomatici, dice non esser certo, se il decreto fu firmato dall'imp: ma questo non è ragione sufficiente per mettere in dubbio il decreti stesso come fece Aubé, perchè non si tratta d'una persecuzione in molte provincie. Poteva un governatore fingere di un caso isolato, ma un decreto, ma ammettere che tutti i governatori si coprivano collo stesso pretesto è assolutamente impossibile.

Le informazioni di Melitone sono ampie e sicure, ne parla in uno scritto destinato allo stesso imper: se dunque assicura, che dopo ... i governatori citavano nuovi decreti, è impossibile che non esistessero e se esistevano non potevano essere dati se non

+ qui facta è cura Antonino Caes:

e ne vedo 2 ragioni: la prima che sul fine del trattato parla de' figli di M. Aur: in numero plurali: Hæc tu diceris, o Antonine Cæsar et filii tui tecum — nell'fram. di apolog: conservato da Euseb: parla d'un solo figlio: haeres imperii rom. una cum filio —

la seconda ragione: che il trattato è scritto in stilo vivace polemico, che s'accorda male collo stilo tranquillo e rispettoso nel pezzo, conservato da Euseb: Un tale scritto avrebbe maggiormente irritato l'imper.

Dall'imp:

IV Se il sig. Keim si fosse contentato di ~~affermare~~ stabilire il fatto solo dei nuovi decreti credo che ~~non si dovrebbe~~ avrebbe ~~ben meritato~~ meritato applausi per avere rimesso in onore un fatto ~~poco~~ ~~sarebbe~~ ~~da ridire~~, ma abbastanza trascurato, ma egli va inoltre e ~~la sua asserzione è più complicata~~.

Vorrebbe anche fissare il tenore probabile di questi decreti.

Dopo avere analizzato minuziosamente il testo di Melitone e paragonatolo coll'apologia contemporanea di Atenagora, Keim è convinto ~~stabilire il nostro autore~~ che i nuovi decreti contenevano 2 misure legali

1° che il l'accusatore ~~delatore~~ o sicofante come lo chiamano gli apologisti riceve ~~ceva~~ tutto l'avere del cristiano condannato;

2° che il cristiano perdevano ogni diritto di cittadinanza restando escluso ~~esclusi~~ dai teatri, dalle terme, dalle piazze pubbliche, da ogni commercio, come si vede nella persecuzione di Lione.

Io credo che la seconda parte dell'ipotesi di ~~l'asserzione del~~ Keim ~~quanto al tenore delle leggi non è sosten-ibile~~ non è ammissibile, perchè manca di ~~ogni~~ prove storiche. Vero è che gli apologisti si lagnano della crescente rapacità dei sicofanti, ~~che senza tregua li perseguitano~~ ma per spiegarla non è d'uopo l'ammettere, che erano ~~istig~~ allettati dalla speranza di ricco guadagno. È noto che moltissimi cristiani erano accusati benchè non avessero nessuna fortuna e poi sappiamo che già sotto Plinio le denunzie avevano preso dimensioni che spaventavano il procos: Eppure ne' tempi di Trajano ai delatori non competeva che la quarta parte dell'avere del condannato. Keim è stato indotto in errore da un passo di Capitolino

~~ma chi~~ oserebbe di ~~durre che~~ M. Aur: ~~abbia~~ ordinato di lasciare ai delatori, ed alle spie tutta la fortuna delle ~~loro~~ vittime. Capitolino ~~dice~~ delationes quibus fiscus augeretur contempsit

ma ~~ingiustamente Keim ne deduce~~ Di questo passo ~~non~~ si può conchiudere, che la decisione dell'imperatore era diretta contro i cristiani che i tre quarti ~~che pigliava~~ ~~~~ e poi non dice Capit: che i tre quarti che competevano al fisco

III ~~riamente il fisco~~, passavano ~~restavano~~ nelle tasche ~~mani~~ dei quadruplatori o ~~denuncianti~~ dinunzianti. + In ogni caso si può negare recisamente, che M. Aur. abbia messo qualche cosa di simile nei suoi decreti. Lo stesso si dica dell' altro punto, portante l'esclusione de' cristiani da ogni commercio pubblico. Io credo, che senza che l'imper. avesse ordinato qualche cosa di simile, bastava come si vede a Lione, l'irritazione dell' opinione pubblica per isolare i cristiani da ogni relazione o communanza. È poco probabile che l'imper. abbia messo questo requisito nella sua legge.

~~Che~~ Ma se il Keim ha male giudicato il contenuto delle nuove leggi, resta fermo il fatto, che queste leggi esistevano. La sola autorità di Melitone basta per guarantircene l'esistenza. Ma abbiamo anche altre prove: una ci viene Lattanzio colla notizia che Ulpiano fece sotto Caracalla ad uso de' proconsoli una raccolta di leggi pubblicate contro i cristiani. Questa notizia che finora da nessuno fu messa in dubbio mette in non lieve ~~dubbio~~ imbarazzo tutti quelli che negano l'esistenza di nuove leggi Aureliane. Come ancora non ammettono leggi anteriori a Trajano e dopo il rescritto di Trajano ~~non sanno~~ ~~citare~~ egualmente non ammettono nessun atto legislativo contro i cristiani fin a Settimio Severo — conseguentemente la collezione di Ulpiano

III

+ dice soltanto che M. Aur. non volle che il fisco del principe ricevesse i beni dei condannati. Per spiegare quest'espressione bisogna ricordarsi che Adriano aveva stabilito qualche cosa di simile: I. Aelii Spartiani: damnatorum bona in fiscum privatum redigi vetuit omni summa in aerario publico recepta. — Similmente M. Aur.: dopo la ~~congi~~ ribellione d'Avidio Cassio che le sue fortune ~~privat~~ passasse nella cassa privata del principe — quae Antoninus in privatum aerarium congeri noluit, quare senatu praecipiente in aerarium publicum sunt ~~privat~~ relata. Nei tempi imperiali sono due erari: il privato del principe che anche si chiama fisco senza o coll'appellativo privato — e l'erario pubblico —

III

si ridurebbe a poca cosa cioè a 2 decreti, uno di Trajano, l'altro di Settimio Severo. Ma se entrava un certo numero di decreti in cotesta collezione, ciò che è molto probabile, evidentemente queste leggi hanno dovuto esser fatte fra Trajano e ~~Caracalla~~ Settimio Severo. Escluso Commodo non restano che Adriano, Antonino Pio e M. Aur: Dai due primi si citano due rescritti in favore de' cristiani e nessuno contrario se dunque Lattanzio parlando della raccolta di Ulpiano, non pensava a questi due rescritti, riguardati comunemente come favorevoli, ma a leggi contrarie. Resta dunque solo M. Aur. per aver potuto pubblicarle e questa prova indiretta concorda bene colla ~~prova~~ asserzione diretta di Melitone.—

Si aggiunga che in certi atti di martiri antichissimi si fa menzione di nuove leggi anche se ne cita il testo. Supposto che questo testo sia falsificato o male tradotto dal greco perchè si tratta di martiri nella Francia meridionale che fecero seguito ai martiri di Lione e portano nomi greci — sempre resta il fatto indubitato che la persecuzione si attribuisce a un decreto espresso dell'imperatore.

Se poi dobbiamo far qualche congetture sul probabile contenuto della legge nuova, credo che essa sia stata una

modificazione del rescritto di Trajano. Questo stabilì: conquirendi non sunt; si deferantur e arguantur, puniendi sunt –
invece M. Aur. stabilì: conquirendi sunt.
in questa parola sarebbe la grandissima differenza fra i tempi di Traj: e quelli di M. Aur.
E questa mia congettura s'accorda bene colle parole nelle apologie e nei atti.
Gli apologeti dicono: siamo ricercati e inseguiti dappertutto
lo stesso dice Celso –
ma come gli fatti sono più persuasivi delle parole, osserva che gli atti de' martiri parlano sempre di ricerca, di conquisizione
Un fatto eloquente nell'apologia di S. Giustino –
un altro negli atti –
l'innovazione dunque che ~~dava~~ ragionava tante sciagure – era nella attiva ricerca de' cristiani e nell'abandono del rescritto di Trajano che commendava una ~~poli~~ procedura espettativa. Adesso vien inaugurato l'ostilità attiva. –
Resta a trattare la questione cronol. Crede il prof. Vieira che i nuovi decreti furono pubbl: circa l'anno 176 quando l'imp: ritornò dall'Oriente e s'associò sul trono il suo figlio Commodo. Durante il viaggio l'imperatore si sarebbe accorto

della grande diffusione del cristianesimo nelle provincie orientali e come queste provincie poco prima erano insorte in favore di Avidio Cassio, l'imperatore colle sue misure vessatorie contra il cristianesimo avrebbe voluto punire queste provincie. Si aggiunge che l'odio de' Greci letterati e filosofi andava sempre crescendo e che M. Aur. durante questo viaggio aveva fatto moltissimi sforzi per guadagnarsi la loro benevolenza, massimamente in Atene. Così deferenza per i filosofi e risentimento contro le provincie insorte avrebbero l'imp: indotto alla persecuz. qule.
Io credo che tutta questa argumentazione benchè abbia un sembiante di probabilità, manca di solidità. Abbiamo la testimonianza di Capitol: che M. Aur. non guardava nessun rancore alle prov. insorte, e che la sola Antiochia fu punita colla sospensione de' privilegi communali, massimamente col divieto di qualchesia adunanza. Che questo divieto (tulerat oē contionē genq, contra quas edicta gravissimam misit) recava danno anche ai cristiani è probabile essendo i cristiani molto numerosi in questa città. Ma non v'è traccia di qualchesia editto contro i cristiani - ed anche questo divieto non durò che poco tempo -

~~: Ma c'è una ragione gravissima, che distrugge tutto l'argomento cronol. di Keim. Nell'apologia I di S. Giustino si parla presso che colle stesse parole d'una persecuzione gnle, si parla anche d'una legge che proibiva sia ad insegnare sia ad abbracciare la fede crist. Ma l'apolog: I di S. Giust. fu scritto sotto Anto. Pio~~

~~Ma c'è una altra objezione da fare contro~~ ~~la argumentazione del Keim sarebbe ina-~~ ~~fatta~~ Non è certo che Melitone abbia scritto sua apol: nell' an. 177 anche è probab. che l'abbia scritto molto prima. Di fatti nell 177 Commodo era già Aug: e Melitone avrebbe indrizzata l'apologia ad ambidue i Aug: In vere Melit. la indirizza ~~al~~ M. Aur. solo e fa menzione del figlio come se non avesse ancora nessuna partecipazione all'impero. Di questo è evidente che l'apol: fu scritta dopo la morte del fratello di Com: che accadde nel 170. Se qualcheduno volesse indicare questo anno come quello dell'apologia, non si mettrebbe in disaccordo colle parole di Melitone Come poi non è probabile che l'apologia sia scritta immediatamente dopo la pubbl: de' editti e come si voleva un certo tempo finche la persecuz. diventasse gnle - se qualcheduno volesse affermare che la persecuzione ~~leggi~~ ~~fuso~~ incomminciò circa 166 avrebbe a Roma il martirio di S. Giust. e compagni e due anni più tardi a

a Smirne il martirio di 12 Filadelfii e di S. Policarpo - che, Keim mette in questo anno. E veramente le circostanze che accompagnano l'uno martirio e l'altro fanno l'impressione d'una persecuzione gnle - Così stando sempre colla cronol: di Keim, abbiamo la persecuzione già circa l'anno 166 e poteva Melitone scrivendo nel 170 parlare benissimamente d'una persecuzione gnle e di recenti decreti: - In tal caso l'epoca seconda, ostile ai crist: comincerebbe già quando viveva L. Vero - circa 166 finita la guerra coi Parti e durante la guerra Marcom: che era accompagnat. d'una esplosione di superstizioni, cercando l'imper: ajuto in tutti i riti stranieri, come afferma Capit. - Ebene si sa che ogni recrudescenza di superstizioni e di pratiche relig: pagane avevano sempre come inevitabile conseguenza una persecuzione de' Crist: - Prova Alessandro di Abonotico -

Così l'epoca della persecuzione diventerebbe lunghissima, l'epoca della tolleranza invece brevissima. Ma io credo che nel regno di M. Aur. non ci sono 2 epoche, ma una sola, e che sotto lui i cristiani erano sempre perseguitati: E la ragione principale per la quale non posso ammettere la divisione in 2 epoche è questa. -

Hartpole Lecky's Sittengesch. Europa's von Aug. bis auf Karl d. Grossen - übers. von Jolowicz - Leipzig et Heidel. 1870 - I Bd. - 385 entartete *w Liońie* die verfolgg bald in d. grässlichste grausamkt, welche d. kirchengesch. aufzuweisen hat - So fande denn zwar am schlusse dieser regierung in drei od. 4 provinzen heftige verfolggen statt aber keine allgme u. organisirte anstrengg wurde gemacht d. christenth. im ganzen Kaiserreiche zu unterdrücken -

p. 386 no. 1) naturalnie uwagę interesującą ... i Izabell. Kat. - noc św. Bartł. i prześlad. za Maryi Tudor -

Hartpole Lecky's - Geschichte des ursprungs und einflusses der aufklärung in Europa - Von Jolowicz - 2e aufl. Leipzig ~~68~~ u. Heidelbg 73 - Bd II str. 40 dowodzi że prześlad. katol. jest mniej ohydne od protest:

Le due apologie di S. Giustino oggi communemente si assegnano agl'ultimi tempi di Antonino Pio. (Così anche il Keim) Ebbene nella prima S. Giustino accenna ad una persecuzione quale ed anche ad una legge che proibisce tanto l'insegnare quanto il professare la fede crist. Nella seconda, che fu scritta poco tempo dopo la prima, ~~parla~~ accenna di nuovo ad una persecuzione quale e racconta il martirio di Tolomeo e compagni. Questo Tolomeo è interrogato da un semplice centurione, se fosse cristiano e come egli l'affermasse è subito condotto in carcere e più tardi ~~trad~~ consegnato al giudice. Questo esempio è molto istruttivo. Secondo il rescritto di Traj: una accusa formale, segnata dal delatore, doveva precedere l'accusa qui abbiamo un caso dove un subalterno, per fare cosa grata ad un suo amico, marito d'una cristiana, domanda a Tolomeo se fosse crist. e dopo aver avuto la risposta affermativa lo traduce in carcere. Questo si spiega solamente, se i cristiani erano ricercati – il contrario di questo che stabilì Trajano. Poi la brutalità che accompagna il processo – Finalmente la morte di S. Giustino che secondo Euseb. accadde poco tempo dopo la 2ª apol: è un altro esempio. Il prefetto Rustico fa una vera e minuta indagazione, domanda in qual luogo ~~convenivano~~ si adunavano i cristiani, quali fossero i suoi discepoli

8) ~~Havet~~ Champagny, Les Antonins – tome 3e Paris 1875 3e ed: str. 27: Mark. Aur: nie miał stałych zasad filoz: a stąd ~~był skłonny~~ do robić nagłe ustępstwa na nowo nawróconych, ludu i bogów pogańskich. Tym sposobem tłum. ant: że monarcha z natury łagodny i uczciwy, tak srodze był zawzięty na chrześcijan – plus intolérant qu'aucun de ces prédécesseurs depuis la mort de Domitien –

str. 195: les dernières années de M. Aur. furent souillées comme l'avaient été les premières; c'est que, dans son inexplicable aveuglement et son incurable faiblesse il oublia et la légion Fulminante et sa reconnaissance envers les prières des chrétiens et son édit de tolérance et les vrais périls de l'empire et les vraies inspirations de la raison. – De nouveau il fit ou plutôt il laissa persécuter.

Pierron – Pensées de Marc-Aurèle – Paris 1867 – 16: Ce qui fait le fond véritable du stoïcisme de M. Aur. c'est une éternelle préoccupation du bonheur de ses semblables –

38. Une ignorance complète des dogmes chrétiens peut seule expliquer la rigueur avec laquelle un tel philosophe et un tel homme fit appliquer aux sectateurs du Christ les décrets des Néron et des Adrien. –

Villemain (tome 37) Le stoïcisme des Antonins au contraire, est nourri de cette tendre compassion de cette justice indulgente, de cette affection cosmopolite, qui respiraient dans la loi chrétienne.

ciò che dimostra la disposizione aggressiva de' magistrati.

Dinanzi a questi fatti credo più conforme ai documenti storici, se il principio di questa lunga persecuzione, invece di porla nell'anno 176, si trasporta al 161 cioè il primo anno dell'impero di M. Aur. o forse negli ultimi anni di Ant: Pio quando l'influenza di M. Aur. sul andamento degli affari diventava sempre più grande.

Per riassumere il troppo lungo discorso, ripeto che nell'opinione di Keim bisogna separare 3 diversi elementi:

1° la persecuzione gule

2° nuovi decreti

3° l'elemento cronol: in forza dello quale si ammettono 2 epoche nel regno di M. Aur: uno più tolerante l'altro di estrema ostilità.

Di questi 3 elem: credo che il 1° non da materia a nessun dubbio il gran numero di apologeti, i fatti di Lione e dei martiri Scillitani, il martirio di S. Cecilia e d'un grandissimo numero di martiri, sepolti in un poliandrio della cripta di S. Cecilia e che secondo il com. de Rossi appartengono alla stessa epoca — finalmente l'affermazione di Celso che nessuno vorrebbe tassare di parzialità o di esagerazione

1/ Semisch

2/ Baronius Annal. Eccles. ad a. 164 i nast. ~~[illegible]~~ Idzie za zdaniem Euzeb: vexatione illā nō principis edicto, sed temerario populi impetu fuisse comotā. Z tego, co ma uwagi Kard. o panowaniu M. Aur: (Tom II. str. 151–252 ed. Kolon. 1685) nie wszy: ostało się wobec now: odkryć epigraf: a ~~[illegible]~~ Kryt. hist. Chron: S. Justy: i Polik: dzisiej zmienionej po stud. Borghesi, Cavedoni i Waddingtona; kryt. zaś uwaga nie ~~[illegible]~~ uwagę za aut: aktów hist: Abercyusza ani jego koresp: z M. Aur: ani listu ces: do Euxeniana Popliona ani listów pap. Piusa do bisk. Justa ani wiele innych dokum: podejrz: pochodzenia

3/ Tillemont

4/ ~~Gibbona~~

5/ ~~Smith~~ Ramsay w artyk.: M. Aur. Antoninus — grunt: pełnym zdrowych sądów znakomitym — w Dictionary of Greek and Roman biography and mythology edited by William Smith in three volumes London 1867 — Vol. I. str. 442: Liche obrona jest, mówić, że okrucieństwa przeciw chrześcijanom były spełniane bez wiedzy M. Aur. skoro tyle innych faktów dowodzi, że dbał o dobro poddanych swoich nawet w prow. odległych. ~~Jako [illegible] dziwactwa psych:~~ Warto tu wspomnieć o dziwactwie psych: zdarzało mi się niestety często w Niemczech, że rozgłośna Allg. Encykl. d. Wissensch. u. Künste v. Ersch u. Gruber 1820 IV. Th. str. 343 ani słówkiem nie wspomina o stosunku M. Aur. do chr:

6/ Rénan, M. Aurèle et la fin du monde antique Paris 1882 — ~~[illegible]~~ mówi, że w traktow: chr: la mansuétude du bon empereur fut à l'abri de tout reproche (str. 58) a że aut. ten zwykle się zbija następnie, nazywa wyrok śmierci wydany przez ces: na ofiary lugduńskie twardym i okrutnym. La réponse impériale arriva enfin. Elle était dure et cruelle (329)

7/ Aubé Histoire des persécutions de l'Eglise jusqu'à la fin des Antonins 2e ed. Paris 1874 — str. 372–373 ~~[illegible]~~ ces: nie lubił chr: ale też nie umiał ich nienawidzieć energicznie: il ne sut jamais haïr personne; il ne sut rien vouloir énergiquement. Podczas gdy ces. mazyst lub bawił się w wojnę, podwładni robili, co się im podobało. L'administration du haut en bas de l'échelle était livrée à un grand laisser-aller (373).

V

I Nuova opinione di Keim

II. Le opinioni correnti sullo stesso argomento -

III L'apologia di Melitone

IV Le nuove leggi
Il loro tenore secondo Keim

V ~~Non~~ si può ammettere ~~il fatto delle leggi~~ questo tenore
~~ma non il tenore~~

VI. Resta il fatto delle leggi
Prova indiretta da Lattanzio -
Testo delle leggi negli atti di S. Sinfor.
menzione in quelli di S. Epipodio
Quale sia stato il loro tenore?
Fatti -

VII. Questione cronologica -
Se l'apologia è scritta circa 176?
Odio del M. Anton: contro i crist:
per la ribellione di Avid. Cass
ascendente delle superstizioni greche -
quanto vale questo argom. psicol:?
L'apologia di Melitone è stata scritta probabilmente circa 170 -

Capitol: 11. Delationes quibus fiscum augeretur, contempsit

Ael. Spart. vita Hadr. 7: damnatorum bona in fiscum privatum redigi vetuit omni summa in aerario publico recepta

Vulcatius Gallicanus -
Avid. Cass: 7. quae Antoninus in privatum aerarium congeri noluit, quare senatu praecipiente in aerarium publ. sunt relata.

-

Sermo Melitonis philosophi qui factus est coram Antonino Caes:
sub fine: Haec cum dixeris, o Antonine Caesar, et filii tui tecum -

Melito ap. Euseb: haeres imperii romani una cum filio -

VII. Martirio di S. Giustino che dimostra
Martirio di Tolomeo e compagni
La divisione in 2 epoche non è
ammissibile. –
Legge contro i cristiani nella apol:
1a di S. Giustino –
fatti della seconda –

VIII. Conclusione – 3 elem: nel ragionamento di Keim –
1) una persecuzione gnle
2) nuovi decreti
3) l'elemento cronol:

Quanto al 1°) non c'è dubbio nessuno
– apologisti – Celso –
martiri sepolti nella cripta di S. Cecilia

Quanto al 2°, neppure c'è dubbio

Quanto al 3°, è più conforme alla verità che la persecuzione abbia avuto principio o negli ultimi anni di Antonino Pio o nei primi di M. Aur. –

IX Applicazione agli atti
1) di S. Sinforiano =

Sub Aureliano principe ~~~ Heraclius vir cons: ad inquirendos Chr: sollicitus quantum video latuisti nos ~ nec nominis hujus apud nos non magna professio est

S. Justin: Apol. I. 45. E quamvis mors decreta et constituta sit docentibus aut omnino confitentibus nomen Christi

S. Symphor: principum nostrorum scita – Aurelius imp. omnibus administratoribus suis atque rectoribus –

Acta Epipod: et Alex: convelluntur principum sanctiones –
Ita enim persecuti christicolas sumus, ut pæne te solum arbitrer resedisse –

Cf: Cels: ap. Origen: VIII. 69: e vobis si quis adhuc errat latitatque, morte plectendus quæritur –

2) Epodii e Alexand: – si parla della persecuzione in Lione – al fine furono scoperti: tandem illos sagax inquisitor invenit = Quos Præses indagine sollicita, exosæ religionis reliquias in illis extinguere cupiens, præcipit inquiri:

Prawa Marka Aur.

Senatu multis cognitionibus et maxime ad se pertinentibus judicem dedit – Capitol. 10.

Cavit et sumptibus publicis et calumniis quadruplatorum intercessit adposita falsis delatoribus nota – ib. 11. delationes quibus fiscus augeretur, contempsit – ib. –

jus autem magis vetus restituit quam novum fecit – ib. 11.

tunc autem Antonini leges sepeliendi sepulchrorumque asperrimas sanxerunt, quando quidem caverunt, ne quisquis vellet fabricaretur sepulchrum. quod hodieque servatur. – ib. 13.

fama fuit sane quod sub philosophorum specie quidam rem publicam vexarent et privatos. quod ille purgavit – ib. 23.

quibus (Antiochensibus) et spectacula et conventus publicos tulerat et omnium contionum genus, contra quos edictum gravissimum misit. – ib. 25.

Modest. in Dig. 48 Tit. 19. 30: si quis aliquid fecerit, quo leves hominum animi superstitione numinis terrerentur, D. Marcus hujusmodi homines in insulam relegari rescripsit.
Dig. 47. Tit. 22 Dd. fratres

mandatis principalibus praecipitur praesidibus provinciarum, ne patiantur esse collegia sodalicia.

lex 3 ib. – in summa, nisi ex sci auctoritate vel Caesaris collegium vel quodcumque tale corpus coierit, contra SCum et mandata et constitutiones collegium celebratur.

Zabobony

Tantus autem terror belli Marcomannici fuit, ut undique sacerdotes Anto. acciverit, peregrinos ritus impleverit, Romam omni genere lustraverit retardatusque a bellica profectione sit. Celebravit et Rom. ritu lectisternia per septem dies. Tanta autem pestilentia fuit, ut vehiculis cadavera sint exportata serracisque. – Capitol. 13.

vano cuidam, qui diripiendae urbis occasionem cum quibusdam consciis requirens de caprifici arbore in campo Martio contionabundus ignem de caelo lapsurum finemque mundi affore diceret, si ipse lapsus ex arbore in ciconiam verteretur, cum statuto tempore decidisset atque ex sinu ciconiam emisisset perducto ad se atque confesso veniam daret. – ib. 13.

Fulmen de caelo precibus suis contra hostium machinamentum extorsit suis pluvia impetrata, cum siti laborarent.

Prześlad. chrześcijan
za Marka Aur.

O wdzie w kraju Kwadów i legii „fulminata" zob. Renan str. 273-278 — Zob. Euseb. V. 7. gdzie wyborna odpow. na sceptycyzm Renana - on naturalnie przekłada wersyą pogańską -

List, który podobno ces: napisał na korzyć chrześ. może być zmyślony a fakt [inde] może być prawdą.

Jakie były powody szczególne do prześl: nie wiadomo, to pewna, że było ono srogie we Azyi. Zaczęli biskupi na nowo pisać do cesar: ale apol. ich zaginęły.

Claud. Apollinaris, bisk. z Hierapolis przypomina ces: ~~...~~ deszcz cudowny (Eus. IV. 27- 33) Euseb: jednak nie mówi że cesa: bo nie wymienia apol: (V. 7 — Hier. de vir. ill. 26

O apol. Milt. mówi Euseb: V. 20: praeterea ad principes saeculares (πρὸς τοὺς κοσμικοὺς ἄρχοντας) pro philosophia quam profitebatur conscripsit apologiam. -

Najważniejsza apol: była Melitona, z której wyjątki położył w hist. Euzeb. IV. 20. cytuje z jego apol: list ces. Anton: potem r. 33. wylicz[a] jego dzieła: postremo ouu e libello ad imp. Anto: Także wyjątki z jego apol: Mówi o nowych edyktach (καινοῖς δόγμασι) i srogiem prześlad. chrześ. w Azyi - mówi że chrześ. oddani na łaskę delatorów dzień i noc są nagabywani, że gorsz

Pisał za prok. Servil: Paulusa - kiedy umęczony Sagaris zob Hiero. de vir. ill. 24

Czas apol: naznacza R: na r. 175 lub nawet 177.

z nimi obchod, a nie nie z barbar: że są
zupełnie po za prawem
chrześcijaństwo powstało razem z cesarstwem
na dla siebie stworzone – chwali Hadryana
i Anton:
Z apol. Melit. Renan jak wszystkie
żarty stroi, jak gdyby wielka była
zbrodnią ces: chrześć. – 284–286

Chrześć: byli w otoczeniu Marka Aur.
Hyacint (σπάδων πρεσβύτερος – Phil. IX 12,
jest eunuchem u Ummidiusza kwadrata
a zarazem kapłanem lub starszym –
eunuch ma dozór nad Marcyą, konkub.
Ummidiusz – Ten w r. 183 zabity
a Marcya przechodzi ~~pod ...~~ do pałacu Kommod.
razem z Eklektusem –
R: że nie była ochrzcona – 287 –
wybawia ją z kopalń Sardyn: wielu
męczenników, których tam pewnie
posłał Mark Aur.
Aubé: że była chrześć: str. 16 – Les Chrétiens –
Histoire des persécutions –
Aubé str. 388 o prześlad. za Mark. Aur:
Çà et là à Rome et dans les provinces, pendant ce règne de dix-neufs ans quelques Chrétiens, en petit nombre furent frappés, non par suite d'un édit promulgué partout et rigoureusement exécuté, mais tumultuairement, par des coups de fureur ou de caprice.

Taki był stan chrześć. już za Trajana:
Par l'édit de Trajan le christianisme était officiellement hors la loi – Aubé, hist. des persécutions – p. 278

O charakt: Marka Aur – zob str. 287
gdzie drwi z żydów –
R. dodaje Le philosophe chez Marc Aurèle avait tout étouffé, excepté le Romain – najgorsze otwarcie
w nim zabita filoz:
Charakt. Marka Aur. u Aubé – 389.

Le sécurité des chrétiens dépendit surtout alors du bon plaisir des présidents et des chefs des administrations locales – Aubé, les chrétiens p. 28

Prześlad. w pierw. lat. Kommoda prowadzone przez prokons: którzy odbyli swą karyerę pod Mark. Aur: – systemat dalej – C. Arrius Antoninus w r. 184 prok. Azyi – o nim wspomina Tert: jako o okrutn. okrutnym
Sejus Fuscianus pref. miast. po r. 186 (w r. 188 2' raz kos.) był kons. 1' raz za Mark Aur – wyprowadził Kalixta do Sard: tam, już byli deportowani za pewne z czasów Mark. Aur

Aubé Les chrétiens p. 18 słusznie robi uwagę, że Fuscianus dla tego nie wskazał Kalixta na imienie, bo wiedział, iż dwór sympatyzuje z chrześc: –

Wpływ Marcyi uwydatnia się przez postępek Hyacynta, który na własną rękę oswobadza Kalixtę – tamże p. 20.

Może uwolniła Marcya także deportowanych do innych prowincyi – zob. co mówi Dion LXXII. 4 πολλὰ ἀγαθὰ συνεργεῖν ... – t. j. cesarz chrześcian.

Uwagi p. Aubé o moralnym ustroju potężności chrześc. za Kommoda niesłuszne p. 23 – można by to samo powiedzieć o czasach s. Pawła. –

Renan o prześl. Lugdun.:

M. Aur. str. 302. L'empereur ne changeait pas; mais l'opinion s'irritait...

303. Malheureusement, l'autorité cédait. Les deux ou trois dernières années du règne de M. Aur. furent attristées par des spectacles tout à fait indignes d'un si parfait souverain

329. La réponse impériale arriva enfin Elle était dure et cruelle.

379 Jamais la lutte n'avait été aussi ardente qu'en ces dernières années de M. Au. La persécution était à son plus haut période.

466: Ses prières étaient d'une humilité, d'une resignation toute chrétienne –

483. Il avait atteint le nirvana bouddhique la paix du Christ ... il avait totalement vaincu

Tamże la mort. Il pouvait sourire d'elle, car vraiment elle n'avait plus de sens pour lui –

str. 309 o męczenn.: lugd.: La publicité les soutenait. Quelle gloire d'affirmer devant tout ~~le~~ un peuple son dire et sa foi!

310 .. Il est prouvé que l'amour propre suffit souvent pour inspirer un héroïsme apparent quand la publicité vient s'y joindre.

Przeciwnie 326: Ce qu'il y avait d'admirable, en effet, dans les confesseurs lyonnais, c'est que la gloire ne les éblouissait pas. Leur humilité égalait leur courage et leur sainte liberté. –

Conférences d'Angleterre Paris 80 – str. 260: M. Aur. fut le plus pieux des hommes ... parce qu'il était un homme accompli. Il fut l'honneur de la nature humaine – –

Renan, M. Aur. 381: apologia Atenag: pisana po r. 176 bo podana obu cesarzom M. Aur. i Komm:

386: apol. Teofila ad Autolycum - pisana po r. 180

389: Minucius Félix zostawił test M. Aur.

390: Parmi ses contemporains personne n'écrivit en latin mieux que lui.

490. Ce qu'il y a de triste, en effet, c'est que le jour de la mort de M. Aur. si lugubre pour la philosophie et la civilisation, fut pour le christianisme un beau jour. -

494. C'est surtout en religion que les empereurs dits syriens inaugurent une largeur d'idées et une tolérance inconnues jusque-là.

---

57. M. Au. ne change rien aux règles établies contre les chrétiens - Euseb. H. E. v. 1. Chron. ann. 7º

Les persécutions étaient la conséquence des principes fondamentaux de l'empire en fait d'association.

Rozmowa przez kolegiów pogrzeb. Jego prawo prawie zabobonom - na wszelkiej zacz. polit. niż releg.

19

~~Allarge histor~~:

Przesład. za Marka Aur.

Renan: M. Aur. 58:

En tout cas, dans l'application, la mansuétude du bon empereur fut à l'abri de tout reproche. On n'a pas, à cet égard, le droit d'être plus difficile que Tertullien, qui fut, dans son enfance et sa jeunesse, le témoin oculaire de cette lutte funeste.

Apol. 5° — (Porów. Eus. H. E. V. 5, 5.) no: on a exagéré le nombre des victimes ὀλίγοι κατὰ καιροὺς καὶ σφόδρα εὐαρίθμητοι — Or. Cels. III. 8. Les Actes de S. Félicité sont sans valeur historique.

Aubé hist. 439 —

59. no. Les textes qui semblent supposer un édit spécial de persécution émané de M. Aur. (Sulp. Sev. II. 46), sont sans autorité — Ce que dit Tertull. des peines contre les délateurs est confirmé par Eus. H. E. V. 21. 3 bien que Tert. l'emprunte à un document apocryphe ~~à la lettre~~ (Zlepitn ces: o legii fulm.)

59. Le torrent de l'admiration universelle entraîna les chrétiens eux-mêmes — „grand et bon" ἀγαθὸς καὶ μέγας

Cam. ib. XII. 18 7. Oros. VII. 15.

— Tous les cultes qui toléraient les autres étaient fort à l'aise dans l'empire; ce qui fit au christianisme

Sulpic: Sev. Hist. Sacr. II. 32. Sub Aurelio deinde Antonini filio persecutio quinta agitata. Ac tum primum intra Gallias martyria visa, serius trans Alpes Dei religione suscepta.

ib. 31: Post Hadrianum Antonino Pio imperante pax ecclesiis fuit.

Ruinart, acta martyrum — Ratisbonae 1859

p. 28: Certe parum aequus erga christianos Marcus fuit — cytuje Capitol: nonnunquam contra manifestos et gravium criminum reos inexorabilem fuisse — a w tej liczbie byli chr. jak widzieli cesarz i spółrządcy jego filo:

p. 27 przyjmuje prześladowanie ogólne, którego początek dały namiętności ludowe a następnie ~~pośrednie~~ istnienie prawne trybunały prokonsulów, i samego M. Aur. dekreta —

Henricus Dodwellus, Dissertationes Cyprianicae. Oxonii 1684 — XI: de paucitate martyrum: przypuszcza, że cesarz nie inaugurował prześlad: z męczenników było mało, uczniów Lugdun: cesarz wprawdzie wzgląd imieniu potwierdził ale zakazał wznawiać prześlad: Unde non est quod miremur receptum esse a clementissimo aliqui et mitissimo Imperatore de puniendis christianis; quod tamen ea aequitate temperavit, ne in alienos christianos fraude caderet, praeterquam Lugdunensium atque Viennensium —

Chr: Lugd. zostali ukarani solo infantiridioz et conviventium incestuoz nomine — zadziwiałoby to w wysokim stopniu gdyby męczenni do końca nie dzielili pewnego zgorszenia, nad którym

wrzenie

List kośc. Lugd: (Euseb. H. E. V. 1-19)

Władze prowincji znalazłszy wśród męczenników: obyw: pisze do ces: po instrukcyę. Odpowiedź nakazuje uwolnić, aby wszystkich poczytać, którzy nie chcą odprzeć się chr.

et d'abord au judaisme une situation à part, c'est leur intolérance, leur esprit d'exclusion. La liberté de penser était absolue. De Néron à Constantin pas un penseur, pas un savant ne fut troublé dans ses recherches. –

60 Les plus tristes épisodes de la persécution sous M. Aur. vinrent de la haine du peuple

61. Les philosophes épicuriens n'étaient pas moins hostiles aux superstitions vulgaires et cependant on ne les persécutait pas. –

(Abonotych !

62-63 Quand, au sein d'un grand état, une faction a des intérêts opposés à ceux de tout le reste, la haine est inévitable – Or les chrétiens désiraient, au fond, que tout allât pour le plus mal – Loin de faire cause commune avec les bons citoyens et de chercher à conjurer les dangers de la patrie, les chrétiens en triomphaient –

(Tako przykład cytu: montan:

67 – C'est là un désolant spectacle. Nul n'en souffre plus que le véritable ami de la philosophie – Mais qu'y faire?

Quippe rescriptum fuerat a Cæsare, ut confitentes quidem gladio cæderentur: hi vero, qui negarent, dimitterentur incolumes –

Passio s. Symphoriani martyris § 1: Sub Aurelio principe, in adversa Christiano nomine .... legis imperii sui decreta converteret.

W niektórych rękopis: inaczej Aureliano Jak Ruinart, opierając się na wielkiej powadze martyr. Usuenda poprawił – nowsi krytycy Keim – Wieseler przyjęli poprawkę, tym potrzebniejszą, że pod § 2 następne mskr. mają Aurelius Imp. omnibus administratoribus suis atque rectoribus – porem wstępuje sam dekret – p. 125. 126. Ruin.

Paulus Orosius, historiar. adv. paganos lib. VII. 15. Zangemeister ed. Vindobonae 1882 –
Eo (t. j. L. Vero) defuncto Marcus Antoninus solus reipublicæ præfuit. sed in diebus Parthici belli persecutiones Christianorum quarta iam post Neronem vice in Asia et in Gallia graves præcepto eius exstiterunt multique sanctorum martyrio coronati sunt.

Tert. apol. V. At nos e contrario edimus protectorem, si litteræ M. Aurelii gravissimi imperatoris requirantur, quibus illam germanicam sitim christianorum forte militum precationibus impetrato imbri discussam contestatur. Qui sicut non palam ab eiusmodi hominibus poenam dimovit, ita alio modo palam dispersit, adiecta etiam accusatoribus damnatione et quidem tetriore –

List zmyślony –

Zob. Hieron. chron. ad a. 174 –

Tert. ad Scap. 4. Marcus quoque Aurelius in Germanica expeditione Christianorum militum orationibus ad Deum factis, imbres in siti illa impetravit.

68 On ne peut être à la fois deux choses contradictoires – M. Aur. était Romain, quand il pensait, il agissait en Romain –

Dopiero Alex. Sev. dał la liberté complète de conscience – ale zwlit to, bo nie miał tradycji nym:

c'est évidemment avec une absolue sérénité de coeur que M. – en particulier dédia au Capitole un temple à sa déesse favorite, à la Bonté. –

146 – chwali gnostyków –

179 o studyach bibl: Melitona
187 – o jego zasad. wrodliw:
190 o Vkaud. Apollin:
191 – Milcyades
277 – o codziennym [illegible] i legii fulmi:
List ces: [illegible]:
278 Ce qu'il y a de sûr, en tout cas, c'est que la conduite de M. Aur. envers les chrétiens ne fut en rien modifiée. –
279 .. mimo że chr: nie mieli udziału w powst. Kasyusza: Le nombre des martyrs, cependant, ne fit qu'augmenter; dans trois ou quatre ans, la persécution atteindra le plus haut degré de fureur qu'elle ait connu avant Dèce. –

Tunc e populus acclamans Deo Deor, qui solus potens, in Iovis nomine Deo nostro testimonium reddidit. –

Lactantius V. 11 Quin etiam sceleratissimi homines iccirco contra pios jura impia condiderunt. Nam et constitutiones sacrilegae et disputationes jurisperitorum leguntur injustae. Domitius de officio proconsulis libro septimo rescripta principum nefaria collegit, ut doceret quibus poenis affici oporteret eos, qui se cultores Dei confiterentur.

De mortibus persecutorum c. 3: Rescissis igitur actis tyranni, non tantum in statum pristinum Ecclesia restituta est, sed etiam multo clarius ac floridius enituit; secutisque temporibus, quibus multi ac boni principes Romani imperii clavum regimenque tenuerunt, nullos inimicorum impetus passa, manus suas in orientem occidentemque porrexit; ut jam nullus esset terrarum angulus tam remotus, quo non religio penetrasset; nulla denique natio tam feris moribus vivens, ut non suscepto Dei cultu ad justitiae opera mitesceret. Sed enim postea longa pax rupta est. –

280: o prześlad. w Azyi i samowoli gubernatorów. Sans que l'empereur eut porté de nouveaux édits, ils alléguaient des instructions qui les obligeaient à procéder avec sévérité. Ils appliquaient sans merci une loi qui, selon l'interprétation, pouvait être atroce ou inoffensive.

281 - wtedy powstają apolog: now: Kwand. Apoll:
Milcyad.
Meliton - po 175 lub 177 -
Verq + 169 -

285 - On s'efforçait de montrer contre toute vérité, qu'Adrien et Antonin avaient cherché à réparer le mal causé par Néron et Domitien

Keim o prześlad.
Marka Aur. (161-180)

Zmarły 17. list. r. 78 prof. Teod. Keim (w Giessen) zostawił pośmiertne dzieło Rom u. d. Christenthum, które w r. 87 ogłosił i wydał uczeń jego Ziegler – Berlin-Reimer 81. XXXVI. 667 – 8°

W dziele tem, jak w dawniejszych pracach swoich obok dziw nieuzasadnionych hypotez, przesądów (à la Baur), fałszów wiele tak robi trafnych spostrzeżeń, kombinacyj, odkryć. Tu zastanowimy się nad jego zdaniem o prześladow. za czasów M. Aur.

Twierdzi naszprzód, że przed Dioklecyan: nie było czasów gorszych dla chr: w rzym. imper: Straszna burza zmiata całe zastępy chrz: a lud i rząd, każdy na swoją rękę, bez umowy uprzedniej a jednak zgodnie, tępi ich zapamiętale. (576) Straszne klęski na wojnie i w domu wzniecają nienawiść do chr:

Rząd był dla nich usposobiony jak najgorzej. Osobiście ces: nie była przeszkoda choć Semisch nie umie z niem pogodzić kary dekretu: przeciw chr: Nie jest to głęboko psychol. problem.

M. Aur. nie miał dobroci wrodzonej, lecz sztuczną, z filozofow:

zob. jego char: na str. 577–580

W pierw. latach swego panow. przestrzega M. Aur: zasad Traj: (582.

S. Justyn i męczennicy w Smyrnie umierają na mocy reskryptu Traj. Zmyślony reskr: Antonina do Koinôn Azji powstały w tych czasach i apol. Tacyana nie przypominają innych praw -
Acta S. Just: mówią o nowych, srogich prawach, ale one nie są spółczesne.

Nienawiść ludu do Chrześ: wzrasta, jak pokazuje apol. Tacyana, 170-176, a może i 2. list Św. Klem. 175 (?)

Nagle w r. 177 wznoszą się okrzyki przerażenia i bólu ze wszystk. stron Wschodu do Atenagor: Melito, Miltya- Apollinaris Bardesanes błagają z różnych stron Azji Mn. Syryi Grecyi obu ces: o sprawiedl: o pokój, który dali światu a którego odmaw: Chrz: (604)

Zaliczać tu K: jeszcze list do Diogn. i apol. Minucy: Fel.

Zob. także 422-495 rozbiór apol. Powód do tych apol: taki: Ces: dla przywiąz: do dawnych bogów, filoz: konsekw. i obawy polit. przed wzrastając: Chrz: uczucie i chęci popularności zmienia prawo Traj:
Po powst. Kasyusza Ces: z Komm: podróżował w lat: 174-176 po Syry:

Egipcie, Azyi Mn. i Grecyi skąd powrócił do Rzymu i zamianował Komm. cesarz: pod koniec listop. 176. Już na początku r. 177. Atenag: pisze swą apol. prawdopodobnie na Wschodzie, pod namową Greków, powstała i w cesii zaraz wykonaną została myśl przeład. gdy M. Aur. przekonał się naocznie o sile chrzci. na Wschodzie. może była to i zemsta za powst. Kassyu: (604-605)

O edykcie ces: powątpiew. nie godzi się – Melito o nim mówi, choć przez gnieczność powątpiewa o jego autent. Także w aktach męczenn. mowa o edykt. M. Aur. (pass. Epipod. 4. Symph. 2 – Ruinart p. 75. 80) Edykt, wydany na całe ces: (jak to widać po skutkach) rozporządzał, 1° by oskarżycielom oddawano posiadłości oskarż: chr: 2° ~~że~~ pozbawić chr: praw obywatel. Pierwsze widać z Melitona i Atenag: – Euseb. 4, 26 – Athen. 1 i 2 drugie z Aten: i listu Koś. w Lionie Zmyślony list M. Aur: o wodzie sprowadzonej przez legią chr: także wylicza te same skutki prawne – (607)

Ale gdzież ten edykt? Neander mniemał, że w akt. Symphor: Kościedzi, że ten edykt zmyślony (608) bo nie odpowiada słowom Melit: i Atenag: W każdym razie trzeba powiedzieć, że edykt M. Aur: był rozszerzeniem i obostrzeniem ~~[illegible]~~ reskryptu Traj. Zob. miejsce zautor: 610 no. 1.

Celsus

o przesład. Marka Aur.

Dowodzi, że nawrócenie na wiarę chrz: nie wiele by pomogło chrz: których Bóg chrz: ani żydów nie umiał ocalić ani chrz: nie broni.
videte quantum illis ē vobis profuerit: His nedum univer-sæ terræ sint Dōi, ne gleba quidē ē domunculæ reliqua facta ē; ē e vobis si quis adhuc errat latitatque, morte plectendq quæritur (Orig. con. Cels. VIII. 69)

Według Keim'a napis: w Rzym: między 23. grud. 176 a 3. sierp. 178 a wirdyn przesład: zatem w lecie r. 178 kiedy już gotowano się do nowej wojny przeciw Markomannom –

Orig. Cels: infeliciter torti vita in patibulo relinquatis – (VII. 40)

Ib. VIII. 39 – Non vides, inquit (i.e. Celsq), o bone, esse etiā qui tuū dæmonem (i.e. Christū) nō mº corā contumeliis oneret, sed etiā ex ōī terra mariq expellat ēte quasi simulacrū illi consecratū cōstringat, trahat ad suppliciū ē cruci affigat; nec dæmō ille tamē, aut, quēadmodū loqueris, ille Dei Filiq ex isto poenas repetat?

ib. 41: Chrz: Bóg nie umie karać tych, co jemu bluźnią lub co umęczyli Jego syna, podczas gdy bogowie pogan: – karzą chrz: quēquā illi comminatorē severe puniant, qui idcirco aut fugit et latitat aut captq ad suppliciū protrahitur.

porówn. c. 44. – (o sędziach)

I, 1: foedera legibq vetita – ich zebranie συνθήκας nazywa tajemne i bezprawne ἀφανεῖς οὔσας περὶ τὰ νενομισμένα συντιθέντας – na co odpow. tamże Orig: że zawsze są dozwolone tajne związki przeciw djabłu –
zob także I. 8 o chr: umierają: za wiarę: τοῖς μαρτυροῦσι τῷ Χριστιανισμῷ μέχρι θανάτου –
O liczbie wielkiej chrz: dla której ludzie wykształceni trzymali się z daleka od chrz: ib. III. 73

Justyn M.

Apol. 2a według Keima napisana jeszcze za Anton. Piu. t. j. przed r. 161 – według Euzeb. (IV. 16. 18) dopiero za Mar. Au. i Luc. Ver. ale przed r. 167 w któ. † Justyn.

Dowody: 1) odwołuje się J. na apol. 1a nie mogło przeto wiele czasu upłynąć (II. 4 – I. 10; II. 6 – I. 23; II. 8 – I. 49)
2) pierwszy zowie się εὐσεβὴς Αὐτοκράτωρ i φιλόσοφος Καίσαρος παῖς (II. 2). Są to Ant. Pi. i M. Au.
3) mowa o jednym jako res: (II. 2) o drugim jako wspólniku rządów (II. 14). To było prawdą za Anton. a nie za M. Aur. z którym panował aequo jure Luc. | 2.
4) Urbicus był pref: miasta za Anto: a drugiego nie znamy.

Wstęp mówi o powszechnem prześlad: II. 1: Ē quae in urbe uestra, Romani, sub Urbico, heri ē nudiusq tertius gesta sunt, ē quae similiter ubiq a judicibus praeter ratione (ὑπὸ τῶν ἡγουμένων) fiunt, coegerunt me … hanc oratione cōponere.
II. 2. Atque illa quidē libello tibi, imperator, oblato postulauit ut prius sibi domui suae prospicere liceret … Atq id quidē annuisti.
II. 14. Vos autē hac prece oramus, ut hunc libellū, subscribentes q. nobis placet, promulgetis …

Zob. rozd. 2: gdzie centuryon aresztuje Ptolemeusza, zapytawszy się, czy jest chrześcijaninem.

Justyn M. (138–161 pmar.)

Jego pierw. i większa apol. wręczona Anton. Piusowi według jednych koło r. 138, według innych dopiero koło 150 r. Keim (425 str.) kładzie ją dopiero w lata 158–160.
Racye daje takie: 1° M. Aur. panuje razem z Ant. Piu.
2° poprzednicy grasuje już od dawna
3° panuje już Anicet (155–166)
W istocie M. Aur. został współrz. dopiero 147 r.:
Napis apol: temu nie przeszkadza, bo każdemu należy potęgi z Ovsεισσίμω.
W napisie także wymieniony L. Very który 138 r. miał lat 8 nie mógł przeto zwać się ἐραστής παιδείας –
M. Aur. miał wtedy 18 lat nie mógł zwać się φιλόσοφος obok swego ojca przybr. W r. 158 tytuły te są możebne.
Dalej wymienia Marcyona, który wedle Iren. III. 4, 3 kwitnął za Aniceta (155–166) w Rzymie.
Wedle Keim'a Kerdon przybył do Rzymu 138 r. za pap. Hygina (136–140), Marcyon około r. 145 lub 150 kwitnie za Anicete –

Apol. 1: Αὐτοκράτορι i t. d.
Imperatori T. Aelio Adriano Antonino Pio Aug. Caes. (?) e Verissimo filio philosopho e Lucio philosopho Caesaris natura filio Pii ante adoptivo, doctrinae amatori (ἐραστῇ παιδείας) sacroq senatui e universo populo Romano pro iis qui ex ~~universo~~ oī hominū genere vocati praeter aequū odio habentur e vexantur, Justinus Prisci f. Bacchii n. Flavia Neapolis in Syria Palaestinae civium, unus ex illorum numero orationē e supplicationē (προσφώνησιν καὶ ἔντευξιν) conscripsi. –
. παιδεία jest oświata a nie początkowe nauki, których się jakoby uczył dopiero L. Very – zob. Plat. Soph. p. 229 Gorg. 485. Lucian. Conv. 1042 – Plut. 580 De Socrat. genio.
apol. 2: Q. igitur pii e philosophi (εὐσεβεῖς καὶ φιλόσ.) appellemini e justitiae custodes
– 68. Caesaris Adriani, parentis vestri.
– 26: o Marcyonie
– 56. Quapropter oramq, ut e sacrū senatū e populū Rom. una nobiscū huj. nostri supplicis libelli cognitores existatis –
Dial. 120. neminē curans, ni Caesarē oblato ad acta (ἐγγράφως) scripto compellarē –

Apol. I. 45. E quamvis mors decreta e cōstituta sit docentib. aut oīo confitentib. nomē Christi, nos ubiq e amplectimur e docemq.
porówn. 68: nec ut adversq hostes, ita adversq homines innocuos morte decernite. –
. porówn. Tryph. 46. Nos autē, ne iis sacra faciamq, quib. olī faciebamq, extrema supplicia perferimq e dū caedimur, laetamur –

Chronologia.

Orig: nazywa Celsusa dawno umarłym (πάλαι νέκρον) – praef. 4 –
potem dodaje że żył za czasów Adryana i następnie κατὰ Ἀδριανὸν καὶ κατωτέρω (I. 8)

Euzeb. (VI. 36 H.-E.) znowu zaręcza, że księgi contra Cels: napisał Orig: w ostatnich lat. panowania Filippa Araba (245–249)

Aubé: La polémique païenne à la fin du IIe siècle – Paris 78. str. 168 nast: przyjmuje, że Celsus Orig: a Celsus na którego życzenie napisał Lucyan dyalog Alexander (po r. 180) są jedną i tą samą osobą. –

Jedni utrzymują, że Celsus napis: swą książkę w pierw. lat. Antonina Piusa (138–145) – tak Gratz, Hagenbach, Hasse, Tischendorf, Friedlænder – Główny ich argum: że Celsus wspomina kult Antinousa – (zob. Aubé 173)

Inni jak Volkmar odnoszą książkę do r. 240:

Argum: wyrobiony organ: Kościoła, wzmianki ewanielii, nawet ś. Jana

Przeciw r: 140:

a) Ant. mówi o wielkim ruchu gnosty: który wówczas nie był jeszcze tak silny (Aubé 174)

b) Celsus wspomina prześlad: które nie przypadają bardzo do panowa: Antonin:–

c) obawa przed barbari: także nie zgadza się z tem panowaniem
d) ani traktowanie chrześ: jako potężne stronnictwo
e) Aluzye do dwóch cesarzy wykluczają panowanie Hadr. i Anton: Pius.
f) Lucyan dedyk: swego Alex: Celsusowi po r. 180 – bo Mark Aur. już dawno – jeżeli więc Cels Orig. jest ten sam, mógł mieć najwięcej 20 lat kiedy pisał swą książkę – albo też że był zgrzybiałym starcem, kiedy Lucyan mu ofiarował swój dyalog – Oba przypuszczenia nieprawdopodobne (Aubé p. 175)

Przeciw r. 240

a) gnostycyzm wtedy już obumarły niektóre sekty, o których mówi Cels: nieznane nawet Oryg:
b) trzeba odrzucić zupełnie podwójne świadectwo chron: Oryg: Jeżeli bowiem Cels pisał książkę w r. 240 a urodził się chyba w ostatn. r. Hadr: miał więcej niż 100 lat kiedy pisał książ. Jeżeli zaś Cels: um. chyba w tymże r. kiedy wyd. książkę a Oryg: pisał w r. 249 swą refut: nie mógł go nazwać oddawna umarłym
c) od r. 238–244 jeden cesarz Gord: a żadne przeciw – przeciwnie u Cels:

państwo podzielone a prześlad. mogię -
d) Lucyan w Alex: pisanym po r. 180
wspomina księgi Celsusa przeciw Magom-
towskiej przyjęć 50 lub 60 lat przedziału
między niemi a „Dyskursem" -

Argum: które nie dopuszczają r. 240
mają walor również silny dla całej epoki
od r. 211 - 249.
a) Było wtedy prześlad: w początkach Ma-
ximina (235-237) ale zwrócone przeciw
b) duchowieństwu - spalono wtedy kilka
kościołów - a Cels (VII.62) zgodnie
z Minuc: i Tertull: wspomina, że
dotąd wtedy nie mają świątyń
c) od r. 211-249 tylko 2 razy podzielone
rządy: za Caracalli i Gety 211-212.
a przez 3 miesiące za Maxima i Balbina
r. 238 - niebezpieczeń: od barbar:
wtedy nie takie wielkie
Konkluzya: Dyskurs nie mógł być na-
pisany ani w r. 140 ani 240 r.
co więcej - wykluczają się epoki od lat
tych dotyczące: 138-161 i 211-249
t.j: rządy Hadr. i Anton. a czasy od Sept.
Sew. do Filippa Araba
Mógł więc dyskurs być napis: tylko
między r. 161-211, od wstąp: na tron
Marka Aur. do śmierci Sept. Sew.
Tillemont przyjął r. 170-180 - za nim większość
kryt. poszła: Neander, Jachmann, Tschirner

Bindemann, Lommatsch, Hase, Zeller -

Prof. Theod. Keim: Celsus' wahres wort. Aelteste streitschr. antiker weltanschauung gegen d. christenth. vom jahr 178 - Zürich 1873 -
przyjął koniec lata r. 178.
Podstawa jego w danych chron: Oryg: i wiadomości Euzeb:
a) Octawiusz przypomin. Cels: a toż przypuścić, że Celsy z niego korzyst. Octaw. z r. 180
b) rozkład pogaństwa przemawia za końcem 2° wieku
c) wzmianka o Apoll: z Tyan: wykluczona czasy Sewera i Caracalli -
d) podział rządów, o którym wspomina Celsy miał miejsce 3 razy w epoce, o której mowa
147-161 za Anton: i Mark. Aur.
161-169 Mark Aur. i Luc. Very
176-180 Mark Aur. Commod.
Odezwa do chrześc. by wspierali zagrożone przez barbar: państwo zgadza się najlepiej z lat. 176-180
e) prześladowanie z jednej strony a rozmnażanie się gnostyk: z drugiej przemawia za r. 178 -
f) prześlad. chrześc. było aktywne, a nie pasywne jak za Trajana (Aubé str. 187)

g) Keim rozdziela postępow. Marka Aur. na 2 epoki: dawniejszą, w której trzymał się pasywnej polityki Trajana - prześladowanie w Smyrnie 166 tylko ustąpieniem władzy przed wybuchem gniewu publicz:
a drugą w r. 177. Wtedy książk. Celsusi podniesiony przez Atenag: Melitona Miltyadesa, Apollinaryusza - apologeci zaklinają sprawiedliwość Świąt. cesarzy „którzy dali pokój światu a wojnę chrześc:"
otóż ten pokój istniał tylko od 23 grud. 176 do 3 sierp. 178
Na zachodzie w lecie r. 177 rzeź Lyońska z rozkazu formal. Marka Aur.
h) Keim cytuje karcz. dogmata Melitona - Eus. H. E. IV. - drugi list S. Klem. i list do Diogn: gdzie wszędzie mowa o prześlad.

Aubé odrzuca § h - ale przyjmuje lato 178 jako datę, w której ukończył swą książkę Celsus
dodaje jako nowy dowód, że Apol. Tert późniejsza od księgi Celsusa a data Apol. jest 198-201 - Aubé str. 188-194

Aubé nie uznaje prześlad. powszechn. za Marka Aurel. - str. 184 - zob. jednak 185 -

Chronologia Tertulliana. — Chronol. Tertull.

jest dotąd zupełnie niepewna – in ancipiti hæret – Fessler, instit. Patrol: Tom. I p. 246. (Oenipon. 1850)
Cała opiera się na dwóch miejscach Św. Hieron: „per se valde dubiis"

Hier. de viris ill. 53: sub Severo principe et Anto. Caracalla maxime floruit .... usq. ad mediā ætate presbyter fuit ecclesiæ .... ferturq. vixisse usq. ad decrepitā ætate

Do ustalenia chron: postarczyć by mogły:
1° rok kiedy się nawrócił
2° rok kiedy przeszedł do herezyi Montana
3° rok kiedy zaczęto się prześladowanie chrześcijan w Afryce –

Chron. ad a. 13. Severi: Tertullianus Afer .... oīu Ecclesiarz sermone celebratur (an. 207)

Aby je oznaczyć, kierowano się
1° alluzyami histor:
2° imionami prokonsulów lub cesarzy współczesnych.

Co do pierwszych, nie osiągnięto dotąd zgodnych rezultatów: n. p. Apologetyk kładzie Aubé w r. 198 lub 199 – a Dargy po r. 218
śmierć znowu kładą jedni w r. 220 drudzy dopiero w r. 245 – a według tego rychlej lub później naznaczają rok jego odstępstwa. –

Z imion prokons: wielkie miał dotąd znaczenie Vigellius Saturninus qui primus hic gladium in nos egit (ad Scap. 3) dotąd umieszczano jego prokonsulat w r. 198 lub 200. – zob. Aubé 191 –

Kiedy Serv. Pudens był procons?
Kons: Q. Servilius Pudens z lat 165 i 166 nie mógł nim być, bo jego prokons: przypadałby na rok 177 lub 179 -
przeciw temu Aubé:
1° że w liście ad Sca: nie cytuje Tert. tak dalekich wspomnień
2° byłby wtedy Kościół afryk: prześlad. już za Marka Aur:

Porów. co mówi Aubé o męczennikach Celerynie, Lauren: i Ignacy - str. 284 opierając się na podobnym Argum: że przed Sept. Sev. nie było w Afryce prześlad.

Te dwa argum: upada po odkryciu greck: manusk: o męczenn. scyll: Ustęp Tert: z Apol: 5: de tot exinde principibus ad hodiernum divini humanique sapientibus edite aliquem debellatorem christianorum - trzeba inaczej tłumacz: one nie wykluczają prześlad: Kościoła za Marka Aur: - zresztą Tert: nigdy nie wspomina o prześlad: Kościoła za Sept. Sev. ani o jego przyczyn. a jednak miały miejsce niewątpliwie.

Czas kiedy Tert. nap: Apol:
Aubé 194-196
Apol: nie mógł być napisany przed r. 198, bo w nim mowa o męczeń: a pierwszy Satur. (198-200 proc:) prześladował
Musiał być napisany przed 200, bo wtedy przypada sprawa scyll:
zatem r. 198 (Mosheim-Noesselt, z nim zgadzają się allusye (c. 35) do ścigania stronników Nigra i Albin: po lutym 197 (kiedy zginął Albin)

Według Dunn nap. w r. 217

W r. 198 był już Sept: Sev: na Wschodzie
i zdobywał Ktezyfon
Druga aluzya do uroczystości które miały
miejsce i w Rzymie i w Kartag: czy z
powodów quinquennalia czy dla zwycięstw
nad Albin: -znowu r. 197-

Według ~~Langa~~ Pamelinza

Po nawróceniu się zaraz napisał de Palleo: zob. tamże r. 3. 5. 6 –
Ita a Toga ad Pallium: etc.
Alurya raź histor: præsentis Imperii triplex virtus – odnosi Pam: do r. 196 kiedy Sewer: panował razem z Albin: i Antoninem synem –
O pozyrynach nawróc: Pamel: cytuje Apol. 20: Hæc testimonia etc –
Inni cytuje: ad Scap. fin: quorq tanta tolerantiæ spectans –
Apol. 23: quid isto opere manifestiq
de Anim. II. meta prædicti judicii –
Zob. zreuitą Pamel. u Migne Tom I. str. 53.

Roczniki Tert. według Pamel:

v. 194

Tert: poganin – adwokat

Osobie { de Pall. 5.
de Resur. 59
de Spect. 19
de poen. 4. 12

Alw. zye hist. { Apol. 35: unde qui faucibus:
(o śmierci Pertinaxa.
ib: 35 Unde Cassii et Nigri –
ib: cur die laeto etc:
o zwycięst: nad Nigr. Sewera
ad Scap. 4: ipse etiam Severus –

v. 195.

Tert: adwokat.

alluzye hist. { ad Scap: 2: Sic et circa Majest:
(zabity Niger
Apol. 21: Dispersi, palabundi
(o żydach po wojnie
Samaryt. i Żydow.
(Apol. 5: quales ergo leges

v. 196:

Tert. się nawraca

{ ad Scap. 3
Apol. 23

Petrus Allixius i Tillemont nawrócenie
kładą po v. 208, kiedy nap: de Pallio
Fabricius przyjmuje v. 196
Oudin v. 170 Caveus v. 185

v. 197

v. 198
Tert. pisze wiersze –
Klejka albina, do
Vtóréj allurge ad Sc: 2
Apol. 35
adv. Marc. fin.
o Paschie - rob. de praescr. 53
haer. 22
De jejun. 13. 14.

v. 199
Tert. pisze adv. Judaeos

aluzye w Scap. 4.
Apol. 1. 2.

v. 200
Tert. pisze. apolog:
201 testim. anim.
de fato
adv. gentes
i misteryne

v. 202.
pisze ad Scap.
ad mart.
De pat.
de praescript.

v. 203
pisze de praescript.

v. 204

v. 206 - pierwsze ślady Montani:
adv. Valentin.

207 = passae sunt Perpetua et Feli:

dla tego później nap. de anima

208 : książki pełne Montanizm:
de carne Christi
de resurre:
adv. Marc:

209 De Corona Militis
Scorpia: adv. Gnost.
~~adv. Prax.~~

210 : de velandis virgin:
adv. Prax.

211 Tert: otwarty Montan:

212 - de fuga in persecut: etc.

217. de monog:

218

Asper } przed
Pudens } Scap:

Pudens proc:
między Anull. i Satur.

Aube

Aluzye histor:
w dziełach Tert:

1° ad Nationes I. 17: adhuc Syriæ etc.
2° " I. 16 Sexj Fuscianus, który
był pref. Rzym. w r. 186 + 189
po nim nastąpił Pertinax
3° ad Martyr: [illegible] ad hoc quidē vel præsentiæ etc:
przed r. 198 lub 200 (mowa o stronnikach Nigra i Albina, z których drugi zabity 197 r.

201–202 De Corona } paix
208 De Pallio } profonde
205 C. Jul. Asper proc:
212 id. cos. II.
203 } Scorpiace
205 } de fuga
197 ad marty
193 P. Corn. Anullinus proc:
198 Vigellius Saturn:
+ 165 } A. Servil. Pudens.
+ 166 } cos: – zob. Aubé 190

coss

165 L. Arrius Pudens
166 Q. Servilius A. f. Pudens
167.
168 L. Venulejus Apronianus II
169
170.
171.
172.
173
174 ...
M. Clemilius Macer Saturninus
175 ~~P. Salvius~~ Julianus
Pertinax
Didius Julianus
176.
177. Commodus
178 ~~Commodus~~
179. Commodus II
180 Bruttius Praesens II
Condianus
181 Commodus III
182
183 Commodus IV

184.
185 Bradua Albinus
186. Commodus V
187
188 Sexj Fuscianus II
189
190 Commodus VI Sept. Sever:
191 Apronianus
Bradua Mauricus
192 Commodus VII
Pertinax II
193
194 Sept. Sev. II
Albinus II
195 Scapula Tertullus
Tinejus Clemens
196
197
198
199 Anullinus II (!)
Aufidius Fronto
200 Ti. Claud. Sev.
C. Aufid. Victorinus
201
202 Sept. Sev. III
Antoninus

+ 175 Pertinax
+ Didius Julian. coss
188 Pertinax proc.
189 Didius Jul:
189 Apul: Ruf: cos.
203 proc:
191 Vale: Bradua cos
204 proc:
192 Asper cos
205 proc:
195 Scap. Tert: cos
211 proc:
198 Apol: (Aubé)
217 id: (Duruy)
201– Minutius Timinianus
202 { (następca Saturn. według Aubé)
potem do końca r:
procur: Hilarianus
pro cos { 203 Apul. Rufinus
204 M. Val. Bradua Mauricus
205 C. Jul. Asper
202: Św. Felicyta i Perpetua
202 quinq: Getæ Cæs:

184 } Arrig
185 } Antoning pror
Asiæ - wedding
Weddingtone

203. P. Septim. Geta II
204. "
205. Severg Antoning II
Septimig Geta Cæs.
206.
207 - Aper
208. Sev. Antoning III
Sept. Geta Cæs. II
209.
210.
211.
212. C. Julig Asper II
C. Julig Galenig Asper
213. Sev. Anton: IV
Gordiang

Wielebny Pan
Stefan Pawlicki
Rektor kol. polskiego
22 Via dei Maroniti

W liczbie wszystkich urzędników, którzy z razu byli zaciętymi wrogami chrześcijaństwa, a później zamienili się w jego przyjaciół, lub nawet stronników, wymienia Tert: Tertulliana

Herminiana. – ad Scapulā c. 3. ed Oehler.

Cl. L. Herminianus in Cappadocia, cū indigne ferens uxorē suā ad hanc sectā transisse christianos crudeliter tractaret, solusq in praetorio suo vastatus peste cū vivus vermibus ebullisset: Nemo sciat, aiebat, ne gaudeant christiani. Postea cognito errore suo, q. tormentis quosdā a proposito suo excidere fecisset, paene christianus decessit.

W rękopismach pierwsze dwa imiona czytają się gladius lutius – w jednym blandius Lutius –

Cognomen czyta się rozmaicie: hyeronimianus (Leid.) a w trzech wszystkich: Jerominianus – skąd Junius zrobił L. Geminianus i a inny wydawca Rhenanus z r. 1521: Hieronimianus –

p. Klein w Rhein. Mus: 1878. Bd. 33. H. 1. str. 131 proponuje: L. Cl. Hieronymianus.

Nazwisko to z greckiego utworzone nie spotyka się przed wiek. III. Że urzędnik ten żył za czasów Severa i Caracalli, wnosić stąd można, że Tert: w swem dziełku ad Scapula czytuje tylko współczesne postacie Jeżeli napisał je około r. 211, musiał być Hiero: legatem Kapadocji przed tym rokiem – że zaś od Wespazyana czasów przystano do tej prowincji tylko b. konsulów, musiał niedługo przedtem być konsulem – Zdaje się że ten sam Hiero: wystawił świątynię Serapisowi w York (Eboracum w Anglii)

Deo · Sancto || Serapi || Templum · A So || lo fecit ||
Cl · Hieronym || ianus · Leg · Leg · VI · Vict ·

Kiefner widział ją na miejscu – podobno który należy do końca 2go wieku.

Wreszcie Papinianus w Digest. XXIII. 7. 12. 70.
Idē (Papin:) respondit domo per fideicommissū relictā cū suppellectili Cl. Hieronymiano, clarissimo viro, ab Umbrio Primo ē mensas ē cæterā suppellectilē, quā in hortis (horreis Mommsen) pater familiās in proconsulatū profecturus contulerat, ut tutiore loco essent, contineri. Papin. zaś zamordowany wkrótce po wstąpieniu na tron Caracalla – to także jest skazówka, że Hieron: żył za panowania Sept. Sev.

Fasti Romani by Clinton

Scapula Tertullus był Konsulem w r. 195 – (U. 948) razem z Tinensem Clemensem –
W tymże roku Sept. Sev: przeprawiony się przez Eufrat zwycięża Partów – także Arabów i Adiabenów – Spartian. Sev. c. 9.
196 (949) Sev. ciągnie przeciw Clod. Albinowi (Cæs.) w Gallii – Caracalla mianowany Cesarem –
197 (950). Albinus pobity, ginie – Spór wielkanocny –
198. 951. Caracalla ogłoszony Augustem, brat jego Geta Cesarem – Sev: wojuje przeciw Partom –

Był to 10y rok panowania.

202 – Severus i Caracalla Kons: – odbywa podróż przez Syrię i Palestynę do Egyptu
Spartian. c. 16. In itinere Palæstinis plurima jura fundavit – Judæos fieri sub gravi pœna vetuit; idem etiā de Christianis sanxit. Jucundā sibi peregrinationē hanc propter religionē dei Serapidis – fuisse Severus ipse postea semper ostendit
decennalia w Rzymie – naprawa Panteonu – ślub Plautilli z Caracallą.

Tertulliana 2. 37

W ten prześladowaniu zginął Leonides, ojciec Orygenesa. Euseb: i Hieron: powiadają że była bardzo wielka, nawet tak wielka, że niektórzy przypuszczali iż koniec świata i przybycie Antychrysta. Euseb. H. E. VI. 7.
Hieron. Catal. 52. Judas de LXX apud Danielem hebdomadibus plenissime disputavit et chronographiam superiorum temporum usque ad decimum Severi produxit annum. In qua erroris arguitur quod adventum Antichristi circa suo tempora futurum esse dixerit. Sed hoc ideo quia magnitudo persecutionis praesente mundi minabatur occasum.-
208. (961) Severus jedzie do Britanii, aby uśmierzyć tam powstanie. + (964) 211. w York. Był tam z nim Papinianus który zamordowany w roku następnym za rozkaz Caracalli.
209 (962). Geta mianowany Augustem.-
Tertullian zdaje się w tym roku napisał de pallio c. 2. Praesentis imperii triplex virtus, Deo tot Augustis in unum favente
211 Tert. ad Scapulam między śmiercią Severa a Gety który w r. następ: zamordowany wraz z Papinianem.
Według prof. de Vit był Scapula kons. r. 206.
Prawdopodobnie Le Nourry już umarł Severus: Ipse etiam Severus pater Antonini Caracallae Christianorum memor fuit: nam et Proculum [illegible] (cap. 4) qui Toparcion cognominabatur, Evodiae procuratorem, qui eum per oleum aliquando curaverat, requisivit, et in palatio suo habuit usque ad mortem ejus, quem et Antoninus optime noverat lacte Xano...
Wymienia w rozd. III. naczelników prowincyi, którzy prześladowali chrześc: a potem źle skończyli: Possumus aeque et exitus quorundam praesidum tibi proponere, qui in fine vitae suae recordati sunt deliquisse, quod vexassent Christianos. Vigellius Saturninus qui primus hic gladium in nos egit, lumina amisit. Claudius Lucius Herminianus (Hieronymianus) etc.

O czasie, w którym napisał Tert. ad Scapulam, różne mniemania: Baronius odnosi do r. 205 a Scaliger do r. 217 (Hefele:) Że jeszcze jeden tylko panował cesarz: widać ze słów: Colimus ergo imperatorem sic, quomodo et nobis licet et ipsi expedit, ut hominem a Deo secundum...
Itaque et sacrificamus pro salute imperatoris, sed Deo ... et ipsius-

Ebert	Hanck	Tertulliana
ur. 160 w Kartaginie		
198. Apologeticum | Ad martyres De spectaculis De idolatria	197. ad martyres (p. 9)	
ad nationes		
de testimonio animae		
po 211 (po śmierci Severa, Ad Scapulam rozd 2 = apol:		

O Melitonie zob. Pitra, Spicileg. Solesm. IV-III

39

W drugim wieku naszej ery był dla winnicy Pańskiej
w Azyi wiekiem urodzajnym. Stolice
biskupie mnożyły się niepprzerwanym szeregiem
a nigdy nie siedziało na nich tylu światłych,
tylu świętych kapłanów. Widocznie czuwały nad ową cześcią świata
potężne duchy Pawła, Filipa i Jana, z których, pierwszy przez i według ją przebieżał, opowiadając dobrą nowinę,
drudzy dwaj przeżyli lat i trudów zasnęli w Pańskim spokoju w grobach swoich, stawszy się świadkami wiary przedmiotem czci
dla przyszłych pokoleń. A tradycya ich cnot nie zaginęła, wielki zastęp uczniów przekazuje
z zdumiewających postęp. Któż jej sobie i następcom. Za daleko by nas zawiodło, gdybyśmy chcieli po krótce mieli się zatrzymać nad każdym ze
w (z ... przewodników ludów Azyi;
nad takim lub Ignacym w Antyochii, który
który radośnie wita bestye ... aby ich stał się chlebem (ep. ad Rom. 4.) Eus. H. E. III p. 226
w ... zemlony
chrystusowe: lub nad Polikarpem ze Smyrny, towarzyszem apostołów,
który wobec płonącego stosu nie chce złorzeczyć Chrystusowi, bo
cały zastęp biskupów, otaczających w sobie służył jemu lat 86 a nigdy od niego nie doznał krzywdy (Euseb. p. 280 IV).
czasy apost: Polikarp w Smyrnie, Apollinaris w Hierapolis Teofil w Antyochii, Trazeasz w Eumenii
Abercyusz, Onezym są to postacie znakomite Sagaris w Laodycei
w których świętość życia i trudy apost: idą często w
parze z rozległą nauką i wielk. talent. pisar: Odrośla jest Iren.
Wśród nich Meliton jeden z pierwszych, jak
świadczy współczesny Polikrat: inter doctores
divinus et sapientissimus. Rządził Sardesami,
ową metropolią Lidyjską, która już w Apok:

Gdy Pliniusz objął ~~rządy~~ za rządy Bitynii, zapytał ~~Trajana~~, jak postępować ~~ma~~ należy z chrześcijanami, ~~odebrał~~ ces: odpisał, że nie ~~należy~~ ~~ich~~ mają być poszukiwani, ale jeśli kto z nich oskarżony, ~~mają~~ powinni być karani. Ta odpowiedź, zredagowana w krótkim liście, na którym znać pośpiech panującego, obarczonego tysiącem spraw olbrzymiego państwa, była zwykłą normą trybunałów ~~aż do czasów Marka Aur:~~ w ciągu wieku Antonin: aż do M. Aur: a według Keima nawet aż do r. 176 t.j. do lat ostatnich ces. fil. Jeżeli nagle odstąpiono od tej normy, a ~~Meliton~~ jak szereg apol: świadczy, ~~że tak~~ a odstąpiono na mocy osobnych rozporządzeń, jak świadczy Meliton, to zachodzi pytanie: w czem te rozporządzenia różniły się od Traj: skoro tak one pogorszyły sytuację chr: że według Celsusa filozofa: jeżeli kto z chr: jeszcze błąkał się

Meliton należy do najwybitniejszych postaci 2° wieku, jest ozdobą a zarazem i podporą Kościoła – Wymowny, świątobliwy, bardzo uczony – jest on ogniskiem studyów teol. i filoz: a wielkiego ruchu literac: sprawcą. We wszystkich wielkich kwestyach, które w 2giej połowie 2° stul: rozbierają się w dyecezyach Azyi mniejszej, Syryi, Palest: zawsze on głos zabiera, on to zwalcza fałszywych proroków Montanizmu, on to ucisza spory, powstałe dla obchodzenia Wielkanocy. Co zaś szczególnie ma dla nas znaczenie, są to jego studya biblijne, które stały się podstawą i wzorem dla późniejszych wieków. Chcąc dowiedzieć się zupełnie o liczbie ksiąg kanon: star: Test: przedsiębierze dalekie podróże, odwiedza Palestynę i miejsca święte, zawiązuje liczne stosunki liter: Szczegół ten dla nas nie jest obojętny, bo te rozległe jego stosunki z wszystkiemi stolicami biskup. w Azyi, ta jego wziętość i tak wczesne otrzymywanie dokładnych wiadomości, nadają znaczenie pierwszorzędne dokumentowi, który z pod jego pióra wyszedł a w ścisłym zostaje związku z polit: Kości. M. Aur.

Meli: nie tylko był uczonym, nie tylko biskupem, nie tylko świętym, lecz co nadto idzie w parze z tamtemi przymio: był także politykiem. Podnosi ten szczegół,

oculi Dei inspectio divinae cogitationis
palpebrae Dei i.d.

Christian Woog, de Melitone Sardiū epō a. 1744. De ejd. scriptis a. 1751 Lipsiae in 4°.
Euseb. H.-E. IV. 20. 29. 33
V. 24 28.

Orig. in psalm. Opp. t. II. p. 548. | Fabric. Bibl. Gr. T. VII. p. 149 Harl.
Hieron. de script. eccl. XXIV. 5
Theodoret. quaest. XX in Genes.
August. de haeres. 76.
Chron. Alex. ad olym. 236
Gennadius, de dogm. eccl. 4.
Anast. Sin. Odeg. 13.

Pitra w IIim tom. Spicilegii Solesm: p. IV – XII o jego Clavis p. XIII – XXI – Frag: quae supersunt ora graece e syriace – z łacińskim przekładem XXXVII – LXVI. Reszta tego tomu LXVI LXXIX i 1 – 550 wypełnia Clavis – i cały treść tom. rozpada się na 8 rozd: (13 rozd: w drugim tom. razem) 1° de Deo 2° de filio Dei sec. carne 3° de supernis creaturis 4° de mundo et partibus ejus 5° de variis hominum appellationibus 6° de metallis e aliis rebus s. his quae ex eis fiunt 7° de lignis e floribus 8° de avibus –

Capitum, divinitatis splendor: Caput ejus, aurum optimum
2) sanctitatis splendor: Quomodo obscuratum e aurum
3) sapientia s. regius honor: Aurum thus e myrrha
takich jest 12 znaczeń alegor:

Do każdego słowa dodane niekiedy się koment: wyjęte od Greg: W. i Rab. Maura

Drachma homo ad imaginē Dei factus: Quae mulier habens drachmas decē – porem
Veterum Variorum commentarius
XVI. fem. – ma 8 znaczeń n.p. tribulatio pressuras fortitudo – acumen mentis i.t.d.

Do tego Kommen: Eucherius, Gregorius M. Rabanus Maurus, Anonymus Claravallensis, Petrus Capuanus, Adimitiorum monasterium lib. II de ferr. Biblia cod. clarevall. zaś wszystko wiernie zebrane w Lex. ipentan: Laurentius Dunelmensis Hypomnesticon in lib. IV.

De supernis Creaturis § 8: Lucifer: Christus, Diabolus, Sermo Dei, Vita justi. Do niego obiecuje koment. Petrus Capuanus: Lucifer supremus Christus – Lucifer medius, homo justus – Lucifer infimus diabolus –

Caput I. De Deo
§ 1. Deus dicitur aliquando nuncupative, aliquando essentialiter – do niego drugi komentarz: 1° caput Dei, ipsa divinitas 3° capilli Domini candidi: Dies ejus aeternitas

bo odstania nam w biskupie Sardyjskim niepospolita bystrość w sądzeniu spraw publicznych, której niestety nie zawsze dostawało władzom świeckim. Dodać, że z wszystkich apologetów 2° w: który od cesarzów domagają się wolności dla wiary chr: on jeden występuje z programem polit: on jeden ma głębokie ~~pojęcie~~ oceniania państwa. Gdy przeszłość: wre w najlepsze, pisze on również wymownie i gorąco jak umiał apologią, którą przesyła M. Aur: Ta obrona, najznakomitsza ze wszystkich, jakie napisano w 2^ím w: i następnych, niestety zginęła, jak większość utworów a ustępy zachow: u Euzeb: ~~tego nam~~ ~~ocenić~~ oznacz dotkliw: jemu ból nam po takiej stracie. Przez chwilę błysła nadzieja, że ta apologia przechow: się w przekładzie syr: zdaje się jednak, że „mowa Melitona do cez: – jest traktatem „o prawdzie" wymieniony przez Euzeb: a tytuł i konieczną zbolone, może aby zastąpić zaginioną już wtedy apol:

—

Symbolæ Syriacæ – Collegit, edidit, explicuit Land, theologiæ doctor – 2 tomy Lugduni Batavorum 1862 Brill – 28 tablic litogr.

—

L: znowu przejrzał mskr. 14658 – zob. Renan Journal asiatique 1832 T. XIX p. 295 sq. który wśród wielu dzieł filoz: tłumacz: z greck. n.p. Isagoge Porfir: Kategor: Aryst: περὶ ψ. de anima od f. 129–140 zawiera Bardesana a właściwie ucznia jego Filipa dziełko liber legum terrarum powinnych mowa innych dzieła:

Jest to zasługa Kard. Pitra, który niezmordzonym wysiłkiem odszukał mskr. o którym wiedział, że niegdyś był w bibl. klasztoru Clairvaux – odkrył w bibl. Strasburg. w r. 1845 mskr. który wśród wiela innych rzeczy (pod n. 195 A. 106) zawierał od str. 168: Melitonis epis. Asiani hunc librum edidit quem librum Clavis (nomine) appellavit – potem Kard. i jego przyjac: odkryli jeszcze nowe mskr: wśród których także ów zaginiony Clarevalski Rl...: oraz zwanne od Greg. W. Komento: to dzieło – nie jest stracona nadzieja, że się znajdzie tekst grecki.

—

Słusznie Kard. nazywa to dzieło multorum ævi christiani sæculorum opus (p. I) jest to cała biblioteka symboliczna –

Mskr. syryj: Muz. Bryt: 14658 (Codd. Addn.) z VII w: według Ren: zawiera mnóstwo wyjątków tłumaczonych z greck: wśród nich Sermo Melitonis philosophi qui factus est coram Antonino Cæsare. Mskr: odkryty pierw. przez Wilh. Cureton. Ren: w r. 57 go zobaczył: przetłumacz na łacinę.

– Początek: Elocutus est Cæsari ut hic cognosceret Deum et indicavit ei viam veritatis et incepit loqui in hunc modum.

Melito dicit: Non est facile adducere ad viam rectam hominem qui longo tempore jam captus est errore. Zbija najpierw umiesz... iustitia salva esse quando homo cum pleno se errat. (p. XXXVIII)

Stultitia vero est h. q. dico ut homo relinquat illud quod vere est et colat illud quod vere non est. Illud autem est quod vere est et vocatur Deus et vere est. Et omnis res virtute ejus existit; et ipse unquam factus est nec esse incepit, sed est ab æterno et usque in sæcula sæculorum erit; nec immutatur dum res cunctæ mutantur; nec ulla visio potest videre eum; nec ulla cogitatio potest comprehendere eum nec ullum verbum exprimere eum. (XXXIX) – Wszelka rzecz, nie oddana temu Bogu, jest tylko stworzenia – liczne przykłady bałwochwalcz nie ma ekskurs

Największe bałwochwalcy oraz obrazy zmarłych królów XLI a dowód: etenim nostro adhuc tempore imagines Cæsarum adorant et magis venerantur quam veteres illos deos nos... – (ib.) potem liczne przykłady, jak królów ubóstwiano po śmierci – Herkulesa w Argos Józefa (Serapisa) w Egipcie – Atenę w Atenach córkę Jow. króla Kretyjs: XLIII – XLIV – ciekawe zas przykłady z mitol. wschodn: n.p. Noë córkę króla Elam

i niemk: Tłumaczon: z greck: Isokrat: Ambroż: hypomnemata – Menandra sapientis gnomae i innych pseudoplat. i pseudopitag: nawet nareszcie na f. 176–180 Melito philosophus de veritate, jak widzi Ewald, nie apol: ut conjecerat Caretonus potem znowu inne nieco platon. i pitag: (str. 30)

Na str. 53 osobny ekskurs: De Melitonis ep. Sardiū libello a Caretono edito.
(zob. Piper o Melitonie w Theol. Studien u. Kritiken 1838)

1) Ze słów ἐπὶ πᾶσι w Euseb. H.E. IV.26 nie znaczy, że apol. napisana po innych dziełach, lecz = denique

2) W Chron. Pasch: (aż do w. XI) 2 razy wymieniona apol: – a) sub an. 164–5 razem z apol. Justy: i wielu innemi, które wręczone były M. Aur: i Verusowi – b) sub 169 po śmierci Justy: i wielu innych Meliton, Apollin: itd dali resz: apologie, potem ustatecz przeslad. str. 54 zachodzi pytanie czy były 2 apol: czy jedna, która różne źródła, z których czerpał kronikarz do różnych czasów odnosiły – zob. Euseb: „utrumque enim de dimittenda persecutione sermo ē (str. 54)

3) W spis: Curet: z mskr: Muz. Bryt. Add. 14.658 wyd: Oratio Melitonis philosophi qui erat corā Antonino Caesare ē Caesarem monebat ut Deū cognosceret ē viā veritatis ei monstravit.

Cureton mniemał tę rozprawę być apol: porówn. Frgm: cytow: w Chron. Alex: οὐκ ἐσμὲν λίθων οὐδεμίαν αἴσθησιν ἐχόντων θεραπευταί, ἀλλὰ μόνου θεοῦ τοῦ πρὸ πάντων καὶ ἐπὶ πάντων z wierszów. ustępu: tej rozprawy: ale nie zgodzę w wielu podobieństwa: Deū omniū rex dominus „qui homini prostrati faciant ē lapides eos. colantur –

Nebo boika w mieście Mabug (XLIII)

Quid ē Deus? Ille qui ē veritas ē verbū ejus veritas (XLV) --- Igitur si homo adorat illud q. manibus factū ē, veritatē nō adorat neq verbū veritatis (ib.)

Lepiej byłoby oddawać cześć samym ptakom lub zwierzętom niż ich wyobrażeniom. – Et si artificiū ejus pulchrū tibi videtur, quanto pulchrior tibi debet esse opificium Dei qui fecit cuncta? (XLVI)

Quapropter ego consiliū do tibi ut cognoscas te ipsū ē cognoscas Deū. Intellige enī quid sit in te illud q. vocatur anima: per ipsā videt oculus, per ipsā auris audit, per ipsā os loquitur ē toto corpore quodā modo utitur (XLVII) ē quū vult Deus tollere animā e corpore, corpus cadit ē corrumpitur. Ex eo igitur q. in te ē invisibile, intellige quomodo Deus moveat totū mundū virtute sua, sicut corpus, ē qui volet abstrahere virtute suā, totus mundus sicut corpus cadet ē corrumpetur. –

nisi erigas caput tuū ex insania hac in qua demersus ē (XLVII)

Insipiens, nā Deus emitur (XLVIII)

Fortasse ille qui rex ē dicet: Nō possū ut velim gubernare; quoniā rex sū, debet ut faciā voluntate multitudinis. Qui sic loquitur risu vere dignus ē. Cur enī rex nō sit inceptor oīs boni nec impellat populū sibi subjectū ad pure conversandū ē ad cognoscendū Deū in veritate nec proponat in se exempla oīū bonorū operū? (XLIX)

Ego vero opinor regnū tunc demū posse in pace gubernari, quū rex cognovit Deū verū ē timet eū, ut intelligentes reddat subjectos suos ē judicet oīe negotiū recte sicut homo qui scit se ipsū etiā judicatū iri corā Deo. Tunc etiā subjecti ejus timent propter Deū ne injuriā inferant regi suo ē timent ne sibi invicē injuriā faciant (XLIX)

Ita per cognitionē ē timorē Dei oīe malū pō tolli de regno – (XLIX)

Quod enī bonū majus ē quā si rex removeat populū subjectū sibi ab errore? Et h. opere bono placet Deo: ab errore enī proveniunt oīa mala. (L)

Tu vero, homo vilis (ib) Oculos habes ē nō vides; intellectū habes ē nō intelligis (ib)

Nareszcie zbija zarzut, że warto trzymać się wiary przodków (LI) – odpow: Quapropter quaere an pater tuus probe incesserit ē tunc vade pō eū; ac si pater tuus prave incedebat, tu incede recte ē filii tui pō te incedant ē doleas super patrē tuū qui prave incedebat, quū moestitia tua pō illi prodesse (LI)

Ci co się nawrócą i wejdą do Król. nieb – bo nō credebant quū veniet diluvium ignis super totū mundū –

Primũ eni fuit diluuiũ uenti ē ereisi sunt homines nonnulli aquilone uehementi ē relicti sunt justi ad demonstratione veritatis. Deinde vero fuit diluuiũ aquæ ē perierunt oēs homines ā cuncta animalia præ multitudine aquaz ē seruati sunt justi in arca lignea mandato Dei. Atq ita tempore futuro erit diluuiũ ignis ē ardebit terra cũ montib q suis ē ardebunt hoĩes cũ idolis quæ fecerunt ē cũ statuis quas adorauerunt ē ardebit mare cũ insulis suis ē seruabuntur justi a furore, sicut similes eoz seruati sunt in arca ab aqua diluuii (411)

Koniec: Hæc cũ dixeris o Antonine Cæsar ē filii tui tecũ, hæreditate relinques eis opes æternas, quæ nõ pereunt; liberabis etiã animã tuã ē animã filioz tuoz ab iis quæ euentura sunt universæ terræ, in judicio vero ē justo: sicut eni Deũ hic cognoueris, ita ibi cognoscet te. E si æstimas eũ superfluũ hic nõ computabit te inter eos qui cognoriunt eũ e gratias agunt ei – Hæc majestati tuæ sufficiunt, quinimo copiosiora si sis.

(Explicit Melito)

Ta rozprawa nie może być ta sama, co apolog:
1) Ona w sobie skończona a nie widać miejsca, gdzieby przeniesiń lub uwagi można ustęp z Euzeb:
2) sposób mówienia polemiczny a nie zawsze grzeczny nie nadaje się do apol: a odbija od stylu w ułamku Euzeb.
3) mowa o kilku synach cesar: a w Euzeb. tylko o jednym.
Prawdopodobnie początek i koniec dorobione. –

Spis dzieł Melitona u Eus. H. E. IV. 33.
tamże frgm. z apol:
tamże o studyach bibl: i Onezymie
i Katalog pisma św.
V. 24. list Polikrat: do pap. Wikt.
μεγάλα στοιχεῖα κεκοίμηνται
wymienia wśród wielkich świateł Kościoła, które w grobach oczekują zmartwychwstania
także Melitona ennuche, który we wszystkiem nadził się Duchem Św: który leży w Sardes oczekując przybycia Pańskiego gdy z śmierci zmartwychwstanie
Μελίτωνα τὸν εὐνοῦχον, τὸν ἐν ἁγίῳ πνεύματι πάντα πολιτευσάμενον, ὃς κεῖται ἐν Σάρδεσι περιμένων τὴν ἀπὸ τῶν οὐρανῶν ἐπισκοπήν, ἐν ᾗ ἐκ νεκρῶν ἀναστήσεται

venerari ea quæ ipsa nõ sentiant tu ante homo uilis, intra quã ē extra quã ē supra quã Ille ē –
ostatecznie nie ma żadnego podobieństwa a trudno przypuścić, żeby frgm: nie był oddany dosłownie w Chron. Alex. –
„At hoc certe ostendit Cureton, ejq̃ē auctoris fuisse apologiã illã ē nostrã Orationẽ –

4) L: zwraca uwagę (str. 55) że wyraz veritas jest w tytul: potem wszystkie mowa mowa o prawdzie – potem „Bóg prawdy"
i t. d. dobre wzgl. zgadza się to z tytułem περὶ ἀληθείας
(zob. Ewald, Gött. gelehrte anzeigen 1856 – 649 – 666 –

5) Jeżeli jak mniema Cureton, napisana mowa koło 160 r: kiedy żył jeszcze Anto. Pię a M. Aur. nie był ces: to żadne z dwoch miejsc w Chron. Pasc: nie może odnosić się do niej.

6) Że wzmianki o przyjętym przez świata nie wynika że Melito znał list S. Piotr: według L: list należy do 2° w: a że zaś Melit: powstało w tymże czasie, nie dziwnego że wspólne idee w obu się znachodzą (str. 55)

a πολιτευσάμενον porówn. co mówi wyżej o córce apost. Filipa która ἐν ἁγίῳ πνεύματι πολιτευσαμένη –

Hieron. de viris illustr. 24 Hujus elegans ē declamatorĩ ingeniũ
45 de Polycrate – cytuje list jego do Wiktora: in Asia elementa maxima dormierunt – Melitonis in spiritu sancto eunuchi, qui semper domino serviens positus ē in Sardis ē expectat in adventu ejus resurrectionem –

S. 437 42

Rok w któ: M. podał prośbę swą do ces: różnie jest podawany przez uczo: Chcąc oznaczyć go dokładnie posiłkowano się albo samego dokumentu albo tradycyą. Druga nic nie podaje o jego chro: a sam dokum: ma tylko ~~jedną datę~~ dość skąpe wskazówki dosyć cenną ~~chro:~~ ogólną ogólną. ~~Wspomin~~ Odzywa się aut: do cesa: M. Aur: a wspomina o jego synu, z czego wynika, że nie pisał przed r. 168 bo wtedy byłby musiał do dwóch ces: ~~odzywa pod~~ odzywać się ani też nie pisał jej w r. ost: bo choć M. A. panował tedy sam, miał atoli 2 synów. Ale jeden z nich + w r. 170 i pozostał jedyny Kom: domniemany następ: tronu, już od lat kilku uwieńczony ~~osob~~ tyt: Cesarz. Mówiły więc na ten rok narazyć wspom. apol: Kein jed: wołał r. 177 a za nim poszło kilku spółczesnych badacz: n.p. Aubé. Rozważaj: jednak powody, dla ~~któ:~~ k: zdecydow: się na tym ro: widzę w nich brak histor: kryt: a raczej ~~[illegible]~~ owej z góry powziętej hypot: że dopiero w ostatn: lat: M. Aur: prześl: wzmogło. Prawda, że na zewnątrz aut. fakt hyp: rzecz, która przypada na r. 176, że w tymże r: umieszcza dzieło Cels: ~~w tt~~ pełne aluzji do współcz. prześlad. że ~~cały szereg~~ apol: Atenag: Milty: Apollin: Bardesan: grupuje na około tegoż r: i tak ilugim światłem wydatnia: rok ów oznacza pewnie: że i apol: Mel: do niego należy. To jednak prawdopod: wydaje mi się bardzo słabe. Nie chcąc kwestyi nie stykającej tu dalej więcej jeżeli atencyi, ~~opuszczam~~ zostawiam na boku wszystkie inne apol: bo gdyby one nawet powstały w r. 177, nie by stąd nie wyni: dla apol: Meli: i nawet księg: Celsu: dopiero przez aut: ~~w tym~~ roku przyp: ustyczni wymyślono 2i list Klem. list do Diog: i Okt: Minu: bo [illegible] wszystkie te pisma powstały prawdop: w 2iej w: i mówią o wielkiem uciem [illegible] prześlad: nie wiele pomóc mogą do ustalenia chro: Melit, skoro ich [illegible] bardzo dowcipna.

7/ Gdyby Melit. był pisał ~~[illegible]~~ w r. 177 byłby niewątpl. odezwał się do obu ces: bo wtedy Kom: był już w posiad. tytułu: i tyt: Aug: Że zaś M: tego nie czyni, że wyłącznie mówi do sam. M. Aur. a o synu jego ~~tylko~~ nie wspomina: jako o mającym udział we władzy lecz jedynie jako przyjętym następ: raczej ~~do Cezara~~ przed r. 176. Musieli po nim powstać inni apol: W r. 176 bowiem Kom. został Aug: ~~Powody zaś~~ ~~dla któ: K: nie chce zaraz na tak wyłączną datę~~, wtrącić że za dwie ~~zupełnie się~~ ~~cobitr~~: że był pokój i ~~że był~~ prześlad: wielkie. ~~Ale w przeciwnym~~ Gdyby więc kto chciał apol: cofnąć do r. 170 kiedy Kom. miał dopiero lat . a żadnego udziału w spraw. publ: pozostaje zupełnie w zgodz. ze słow. Meli: Twierdz: zaś Kein. że wtedy nie było prześlad. a było w r. 176 jest zupeł: dowolne. Było w r. 176 to pewnie ale mogło być także w r. 170 a nawet dosyć krwawe. Kein powiem w r. 168 po domniemanem [illegible] S. Polik: i 12 towarzy: męczen: a w r. 166 męczen: S. Just: i towa: Euseb: zaś wyraź:

nadm: że Polik: zginął w czasie kiedy w całej Azji były gwałty bardzo wielk: prześladow:

Otóż przypisując z K: że Euzeb. przesadza (co zresztą zupeł: bezpodst: przesadzanie)

trudno nie widzieć, że to się działo w Smyrnie w r. 168 mogło a nawet musiało dziać

się w lat: następ: Cóż więc dziwnego, że w r. 170 żali się Melit: na gwałty zupeł:

gór i urzęd:? Ale będąc sam przeświadczony, że Waddington ma słuszn. który męcz:

Polik: kładzie pod r. 155 za Anto: Pia nie ~~przypominam~~ śmie nadawać zajściom [illegible] temu,

tylko ~~nadmieniam~~ pokazać chciałem, że nic nas nie zmusza, by dopiero w r. 177

przenieść apol. Meli:. A w takim razie traci hypot: Kei: swoją podstaw.

chron: a z nią owa potrzeba po rozdzielaniu rządów ~~apolo~~ M. Aur. na 2 epoki jedną

łagodniejszą, nacechowaną zasad. Traj: drugą gwałtownie wymierzoną, zaprowadz.

nowemi edykt: –

Widzieliśmy już, że tych edykt: nie było i że treść poda: przez Kei: jest

zupełnie zmyśloną, że były to reskrypta do różnych wielkorząd: różnemi pisane

czasami, które, jeśli wszystkie w r. 176 lub 177 ~~były~~ byłyby wydane, gdyby pewnem było,

że wtedy Mel: pisał apol: ale że ~~...~~ mogła być pisa kilka lat przedtem, mogą

reskrypt: w niewiadomym: Także przypad. nie są [illegible]. Naprzykł: zaś przejście

do zgadzania się na ~~[illegible]~~ zmianę jakaś nagła w polit. podstawach: i nie tylko:

zmiana cesarz filoz: jest zupełne niemożebnością, dopatrzenia się jakich powodów

wiodących do tej zmiany. ~~Przez~~ Przypisać ją podróży, którą ces: odbyw: po

wschodzie przez 2 lata jest mojem zdaniem zbyt błahy powód, a więcej w niej

~~[illegible]~~ zemstę za sympatye, okazywane przez wsch: wschodz: powstania Kasyu:

jest więcej przeciw: świadectw. histor: że ces: w czasie podróży, zwłaszcza w

Aten: a później w Alex: obcując się z uczonymi filoz: [illegible] chrześ:

to prawda, ale nieprzyjaźnie przyjęciu, jego uczniowie – stoicy nigdy nie

cierpiąc chrześ. mieli wstręt do ich wiary, nie owe wszystkie i [illegible]

starego i [illegible] ~~zatarzonego~~ wypaczenie cesarz: Jeżeli ten i za młod.

nie mogli skłonić go do energiczniejszej przeciw chr: polit: (co wynika [illegible]

z hypot. Kein: i to daleko więcej jeno ateńscy i alex: retor: [illegible]

następnie że rozwagi ces: zamiłow: w zabobon: sprowadziło ten wybuch

jest także niewątpliwe: bo nigdy ces: nie okazał się więcej zabobonnym jak

kilka lat przedtem, kiedy nawet sprowadz. Alex. Abono: o którym wia-

domo, że prześlad. chr: i także od ces: prześlad. mógł wyjednać. Naresz:

zemsta za powstan. Kasyu: redukuje się do edyktu, który Antyoch: na ces

jakiś podawał szczyt i [illegible] publ: i na ten że ces: kilka miast nie

odwiedził – Kapit. mówi wyraź. że ces: przebacz: Byli wprawdzie chrześ.

dosyć licznie w owych prowin.; ale z Tertul: wiemy, że nie brali udziału

w powstaniu zresztą trudno rozumieć, dla czego dla Kasyu: mieli mieć więcej sym-

sympatye – Są to więc [illegible]

Pawlicki Stefan

Notatki z pracy: Noel des Vergers:

„Essai sur Marc-Aurèle d'apres les monuments épigraphiques". Paris 1860

Marek Aureljusz

Essai sur Marc-Aurèle d'après les monuments épigraphiques précédé d'une notice sur le comte Bart. Borghesi. Par L. Noel Des Vergers. Paris Didot 1860 8vo str. XXXII i 157.

Montesquieu o nim:

Rien n'est capable de faire oublier le premier Antonin que Marc-Aurèle qu'il adopta. On sent en soi-même un plaisir secret quand on parle de cet empereur; on ne peut lire sa vie sans une espèce d'attendrissement: tel est l'effet qu'elle produit qu'on a meilleure opinion de soi-même parce qu'on a meilleure opinion des hommes.

Noël des Vergers str. 1:

Avec lui, ainsi qu'on l'a dit, la philosophie s'était assise sur le trône, philosophie active, efficace, dirigeant vers le bien de l'humanité les forces redoutables que mettait alors aux mains d'un seul homme le titre d'empereur des Romains. Niestety o jego czynach mało wiemy, panował lat 20 a nie doczekał się wielkiego dziejopisarza. Mamy suchą biogr. Jul. Kapitolina, wyciągi Xifilina z Diona Kass. trochę u Herodjana, Aur. Wiktora i Eutrop. nareszcie płaskorzeźby na kolumnie Antonina. Duszę jego znamy z książki, którą napisał o sobie: un des plus beaux livres de l'antiquité païenne (str. 2)

Familia z Betyki - ojciec P. Anniusz Verus matka Domitia Lucilla, którą niesłusznie zwano Calvilla, idąc za Kapitolinem - błąd poprawił Bor: z napisów na cegłach i wyrobach innych glin: z fabryki P. Ann: Verusa, męża Lucylli - Tak ją nazywa Spart. (Did. Jul.) i sam Mark Aur. (Myśli VIII. 25) - Noel Des Verg: str. 3. Ojciec jej nazywał się Calvisius, skąd domyślał się Marini że Kapit: nap: Domitia Lucilla Calvisii f. Zresztą córka Kalwizyusza powinna była zwać się Calvisilla, jeżeli po ojcu miała dostać nazwę. Niepodobna aby zwała się razem i Lucilla i Calvilla - str. 4-

Ces: ur. w Rzymie synem przyw: męża we willi na górze Celijsz VI. Kal. maj. (26. Kw. 121) kiedy byli kons: Augur i Ann. Verus dziad jego (Marini, atti de' fratelli arvali II. 387). Ojciec odumarł go, doszedłszy tylko do pretury - adopt. przez dziada, który II cos. Hadryan (krewny jego) bardzo pokochał go i zwał Verissimo, którego przezwiska później, będąc ces: używał czasem (Vaillant num. graec. p. 58 - S. Just. apol.). Mając 6 lat zapisany między rycerzy, a w 8ym r. do bractwa Kapłanów salijskich zob. Capit. c. 4. Zob. o nich Noel D. V. str. 5-8

Wychowanie doborowe dał mu dziad jego - zob. co o nich M. Aur. I. 4, 17 - Nazwiska nauczycieli sam ich zachował i Kapit: Korespon: jego z Frontonem odkryta przez Kard. Mai w palimpsestach Ambrozyany i Watyk. bibl: bardzo rozświeca bieg jego studyów i jego rozwój duch: - wdzięczność i serdeczność dla

Frontona n. p. w ks. V. ep. 19. II. 5. – niestety według mody ówczesnej styl nawet w tych list: afektowany, retoryczny.

O podróżach i studyach w młodym wieku zob. II. 2. 3. 9. 17.

W nocach studyuje – 5 tomów wyciągów zrobił z 60 dzieł po części stawiłu:

Z retoryką Frontona dobija się władzy nad senem M. A: filozofia – Kapit. 2 – Od dwunastego r. życia nosi płaszcz filozofa i podaje się licznym umartwieniom dość twardym – w 15tym dostał togę vir. i zaręczony z córką Ael. Cezara, który był spadkobiercą tronu – potem pref. [illegible] podczas ferji Łacin (kiedy kons: nie byli w mieście lecz na górze Alb:) – nie dbał o majątek – ojcowiznę zostawił siostrze – Capit. 4 – widać jednak z wypisów głównie: T. Claud. Secundus ex praedis Caes. n. że matka nie wszystkie posiadłości oddała córce bez części zostawiła synowi –

Po śmierci Aeliusza (138 = 891) Antonin adopt. przez Adryana, mianowany ces. i wspólnikiem władzy tryb: pod warunkiem że adoptuje M. A. 17letniego i młodego Luc. Verusa, syna cezara, który co dopiero + (t. j. Aeliusz) Wtedy M. A. zamienił nazwisko Ann. V. na Aur. bo wszedł do familii Aur: (która była fam. Antonina)

Adr: + w Bajae 10 lip. t. r. a M. A. podówczas kwestorem zostaje kolegą w konsulacie nowego ces: Odtąd wspólnikiem najwyższych godności – ma najwyższą władzę admin: wojsk: i kapłań:

Senat go zapisał do Kolegiów wszystkich Kapłańsk: - Capit. 6 - zob. o tem Noël D.V. str. 15-16. Tak był Domicyan za młodu sacerdos collegiorum om(nium) (Marini Fr. arv. 191) tak samo M. A. in collegia sacerdotum receptus - według Capit. 6. Którego słowa potwierdza medal z tegoż r: z nap: Aurelius Cæsar Aug. Pii F. Cos - (Eckhel t VII. 46)

Dès lors commença la vie d'abnégation et de philosophie pratique qu'il devait mener pendant ces quarante années qui sont, dans les tristes annales de l'empire ce qu'est l'oasis au milieu du désert - Entraîné par un profond amour de l'humanité, par la rectitude de son jugement, par sa conscience, il ne voulait plus entendre que la voix sevère du stoïcisme; il étudiait sans relâche la doctrine du Portique, tempérée dès lors par je ne sais quel souffle de christianisme qui passait sur le monde et dont il eut le tort de méconnaître l'origine tout en éprouvant sa douce influence (N.D.V. 17)

Odtąd zaniedbuje retorykę - zob. wzmianki Frontone - a cały oddaje się filozofii prakt: t.j. panowaniu nad sobą (Pensées I. c. 7. - Pierron 3)

Wiele stawiano mu posągów i napisów wotywnych, gdy jeszcze był cezarem - nawet w odległych prowin: n.p. Siedmiogrodzie - N.D.V. 19-20

Cons. I - r. 140 (=893) II 145 (898). Jeszcze będąc cos. des: został

sevir turmis equitu romanoz - zob. o tem wkolwiek wszystkiym faktie N.D.V. str. 21 -

W r. 15 tym życia zaręczony z woli Adryana z córką cezara Aelius Verus - Gdy Antonin został cesarzem, chciał za syna adopt. wydać córkę Faustynę, ale tylko zlinduwiwił do tego go skłonił - tak chciał dochować danego słowa - Faustyna była bardzo piękna, jak świadczą biusty - M. A: kochał ją do tego stopnia, że był ślepy na jej błędy. Cet aveuglement ne peut même trouver d'excuse que dans la passion; sans elle il tomberait au ridicule - On ją widział zawsze taką, jaką była więcej we willi Lanuw: zob. listy do Frontona -

Dopiero gdy miał lat 26 (147 = 900) został spólnikiem władzy tryb: pars maxima regalis imperii (Vopisc. Tac. 1.) Zwykle cesarze nawet po adopcji nie dawali swoim następcom lub spólnikom władzy tryb: przed wiekiem dojrzałym - (N. D. V. 24) - zaś M. A. oddał jednak tę najwyższą godność Komodowi gdy nie miał lat 15. - Cesarze zmieniali liczbę tryb: albo w dzień dostąpienia imper: albo kal. jan: - zob. str. 25. 26. - Eckhel VII zbyt jednostronnie stawia zwyczaj -

Faktem jest że M. A. został imper: 7 mar. 914 (a pierw. władzę tryb: dostał w ciągu r. 900. Otóż na pieniądzach ze sty. i lut. 914, kiedy był tylko cezarem, czyta: Aur. Caes. Tr. XV. cos. III. Musiał więc w styczn. razem z konsul: zmienić także liczbę tryb: inaczej

byłby na początku r. 914 liczył jeszcze 14 wła. tryb: tak jak pod koniec r. 913. Zostawszy aug. po śmierci Ant: nie zmienia liczby XV, bo na monetach późniejszych od 7. mar. czyta: Imp. Cæs. M. Aur. Anton. Aug. Tr. P. XV. Cos III. Przeciwnie Trajan adoptow: pod koniec paźd. r. 850 przez Nerwę i dostawszy władzę tryb: gdy ojciec jego przybrany + 28. sty. 851 odnowił swoją władzę tryb: i liczy od dnia tego II a od 28. sty. 852 III. Zob. N. D. V. 26.

r. 161 w pierw. dn. mar. + Antonin. Kazał przenieść posąg Fortuny do pokoju M. A. – æquanimitas – M. A. był jedynym spadkobiercą ale przybiera L. Verusa na spólnika, który miał 9 lat mniej – nieurodzaje, klęski, wojny na początku rządów – Capit. 8

M. A. zostaje w Rzymie, Verus prowadzi wojnę przeciw Partom –

N. D. V. 28–30 twierdzi, że w ostatn. latach Anton. Pi: był legatem Brytanii M. Statius Priscus, którego cursus honor w długim napisie u Henzen'a 3 vol. (Orelli) $\S$ 5480, że proklamowany ces: po śmierci Anto: nie chciał przyjąć tronu ale mimo to został odwołany a posłany Calpurn. Agricola (Capit. 8). Słuszniej Bekker odnosi ten wypadek do czasów Komoda (Spart. Comm. 8) – bo Priscus był kons. r. 159 a Anton. + w mar. 161. Trudno przypuścić, żeby zaraz po konsul: był pojechał do prowincyi a trudno także, żeby w krótkim czasie zdobył tak wielką ku sobie miłość żołnierzy. Później Priscus podbił Armenią – swoją karyerę wojskową zrobił na wschodzie (str. 28)

Wojna z Partami (str. 32–39) zaczęła się pod Vologesem III zaraz po

śmierci Anto. Piu: – Armenia zdobyta – Severianus, legat Kapad. z legią cały wycięty – Lucian Alexander XXXII. 27 – Quom° hist. sit scr. XXV. 21 – Syria napadnięta – o stanie armii rzym: zob. listy Front. – M. Au. już w maj. 161 odstępuje swój Konsulat Avid. Cassiuszowi

O Konsulach zwycz. i nadzwycz. zob. W. D. V. 34–39 Od Aug: do Vesp: najczęściej Konsulowie rządzili po 6 miesięcy, od Domicy: do Hadr: po 4 miesiące, od Anto: do M. Au: po 3 mies: tak iż na rok było wtedy po 8 Kons: Od Kommod. ustaje wszelki porządek. Jeżeli ces: sam był Kons: to często po miesiącu lub po kilku dn: odstępował swoją godność przyjaciel: lub ludziom zasłuż: – Konsul: nadzwy: nie pisały swego dodatku, zwycz: dopiero od Heliog: od r. 221 Val: Gratg Sabinianus dał pierwszy przykład. Rok się datował od pierw: pary t. j. od Kons. zwycz: tylko na dyplom: żołniersk: i markach glądyą: a może kilku innych jeszcze dokum: pisano Konsulów, którzy w chwili wyda: doku: urzędowali. –

M. Au: podczas wojny partyj: zajmował się w Rzym: instytucjami dobroczyn. – Nerva i Traj: ustanowili dochody dla wychowywan: sierot i nad niemi quaestt. alimentor lub praefecti lub arcae alimentariae nad którymi byli znowu procuratt alimentor lub alimoniae (rangi Kawaler:) na wierzchu był praef. alimentor (rangi Konsularn.) – str. 40–41 – M. Au. zamienił prokur: na prefekt: rangi Konsularn. (str. 42 – porów. Capitol. M. Aur. XI) – z powodu zaślubin córki swojej Lucilli z Verusem ustanowił nowe odnowiki – str. 43 – Capit. M. Aur. XI.

Reorganizacya sądownictwa - str: 44-46 pięciu jurdici rangi ~~pro~~pretorskiej
Pierwszym tych nowych jurydyków, którzy zajmowali się także ~~oraz~~ nadzorem nad
żywnością - był w Transpadanii według Borghesi Arrius Antoninus, krewny
M. Aur. do którego pisywał Fronton - str. 47
Ustanowił także nadzór nad opiekunami - jurisdictio pupillaris - zob. Capit.
M. Aur. X - zapisywanie dzieci nowonarodz. - str. 48.
o stosunku jego do senatu i o kurator - senat: dla miast mniejszych str. 49/52
M. Aur. otacza się ludźmi uczonymi i filozof: Junius Rusticus w
2im r. jego rządów zostaje II cos. - zob. o nim Themist. or. 13 i 17 - potem
został praef. urb. Wówczas prefektura miejska albo bezpośrednio prowadziła do II kons. albo dawała się tym którzy 2 razy byli kons. (str.
54) - liczne przykłady (tamże) Rusticus był przez lat kilka praef. -
zob. Dig. l. XLIX. t. I. 1. 3. ad I. Rusticum amicum nostrum praef. urbis -
reskrypt obu ces: (str. 54)
Tymczasem Ver: chciał pokój okupić - z czego Fronton mu nawet
robi pochwałę - gdy jego warunki odrzucone zostały, prowadził wojnę
przez jen: - Statius Priscus zdobywa Armenię, oddaje dawnemu
władzcy Soemowi w r. 164, tymczasem Avidius Cassius, bije
Partów, burzy Ktesifon, zdobywa Babylon - o nim i legiach zob.
str. 56 - 57 - Przez pięć lat, co trwała wojna, tylko raz wyjechał
L. Verus nad Eufrat a raz do Efezu (164) na spotkanie swojej narzeczonej
córce M. Au: Lucilli - str. 57
Chińscy historycy twierdzą, że w r. 166 (kiedy pokój stanął z Partami)

przybyła pierwsza ambasada od M. Aur. (An-tun) do ich ces: Hi-huan-ti z darami str. 58 – Letronne utrzymuje, że kupcy rzymscy wydali się za ambasadorów –

W r. 166 Verus wraca do Rzymu i razem z M. Aur. IV id. oct. odbywa tryumf na jednym wozie – tegoż dnia synowie Commodus i Annius Verus mianowani cesss. – obaj zaś reszcze Parthici, Armeniaci, Medici – str. 59 – o uwagach deklamacyjnych Frontona i próżności Verusa, który go chciał mieć dziejopisarzem swoim rob. str. 60–62. –

O kampaniach w Bretanii str. 63–65.

Ruchy Marko-mannów – zaraza przyniesiona ze Wschodu przez legje – Pour rassurer les esprits et inspirer la confiance, M. Aur. oubliant cette philosophie élevée sur laquelle il devait écrire chez les Quades de si belles pages, eut recours à tout l'arsenal des superstitions païennes – str. 65 –

qui sait, si les préventions qu'un prince naturellement bienveillant conçut contre cette admirable religion chrétienne dont il aurait dû comprendre et aimer la divine morale, ne vinrent pas du refus des chrétiens qui ne pouvaient s'unir aux vaines cérémonies que lui dictait sa politique ? – str. 66 –

Nowe prawa surowe o cmentarzach – 66.

Wojna z Markom: ciągnęła się prawie przez całe panowanie M. Aur. ale mało o niej wiemy choć była tak ogromna – Eutrop VIII. 12 przyrównywa ją do wojen punickich – str. 66.

Z medalów układa N.D.V. str. 67-68 taki porządek:

v. 167 (920) Kal. jen. zostaje L. Verus III cos. – cesarze dopiero później wyjechali, zapewne w ciągu lata – barbarzyńcy, gdy cess. przybyli do Akwilei, zaczęli układać się o pokój – po którym w tymże r: wracają cess. do Rzymu – Fortuna redux.

8 id. 168 (921) M. Aur. w Rzymie, bo ma mowę do pretory:

w ciągu r. 169 (922) obaj cess. znowu przenoszą się do Akwilei – tam ~~prze~~ zimują – zaraza się wzmaga na nowo – Galien wezwany ~~do~~ służbie lekarskiej w armiach wyjeż. zob. str. 69-72 – cess: w ciągu zimy wracają – Verus umiera w drodze – apoteoza jego w zeszcie i dziwne wyznanie M. Aur.

M. Aur. znowu wyjeżdża – profectio Aug. – syn jego młodszy Annius Verus + IV ann. on i Comod. byli bardzo podobni z twarzy do ojca – str. 74 – o drugim żałuje aut. on se prend a regretter cette conformité de visage. 75

Zob. o legiach zebran: na teatrze wojny – str. 77-84 było ze 100.000 legionistów i tyluż może żołn. posiłk. (82)

Cl. Pompejanus zaślubia wdowę po Verusie, Lucyllę, córkę M. Au. Aukcya skarbca cesar:

Zamiast ornamenta triumphalia dekretuje senat zasłużonym wodzom po 3 statue – str. 88 – Statua aurata, civili amictu, loricata (armata). Zdaje się że toga palmata, picta, głównie z ornamenta triumphalia, razem z koroną złotą i berłem

o orle były już za Hadr: oznaka Konsulów (89) skąd cess: dla wodzów wynaleźli nagrodę posągów (Tylko cess. mogli tryumf odbywać na Kapitolu)

Wojna z Jazygami i bitwa na lodzie – 87.–

r. 174 (927) wojna przeciw Kwadom – zwycięstwo cudowne i VII. imp. (Trib. 28) Musiał w tym roku ces. wrócić do Rzymu – adventy Aug. Dion Kass: przypisuje zwycięstwo magowi egip: – Kolumna Anto. – Xifilin przypisuje je chrz: – τὸ κεραυνοβόλον – str. 91. Leg. XII po zdobyciu Jeroz: za Vespaz: stała załogą w Melitenie nad Eufr: jeszcze za Hadr. i Anton. Pi. a później znowu za Alex. Sev. To też na krótko chyba sprowadził ją nad Dunaj M. Au. – Cud wystawiony przez Apollin: Tertu. Euzeb. Hier. Greg: Chron. alex. nie miał związku z nazwą legii. Już za Nerwy nazywała się Fulminata 92. – a nawet już za Nerona – 93. Napisy dają Fulminata a nie Fulminatrix, jak dawniej tłumaczono Fulm.

Wśród tych różnorodnych losów Avidius Cassius ogłasza się ces: – syn Heliodora prefekta Egip: dawniej retora – 94. jego zasługi wojenne 95 – O prowincyi Syryi – majoribus reservata według Tac: Agr. 40 – str. 96–98

On ne peut admettre que Cassius ait entièrement calomnié le gouvernement de M.-Aur. La profonde corruption des classes élevées demandait plus de sévérité que de clémence et les guerres ou les rébellions qui occupèrent constamment le règne du meilleur des

Antonins indiquent un malaise dont il faut chercher la cause dans son entourage. Jamais, en effet, il n'eut la force d'en réprimer les funestes penchants. Ne devait-il pas un jour faire rendre les honneurs divins à une épouse qui déshonorait son nom et laisser pour successeur le plus cruel des tyrans ! - 99 -

Avid. Cass: zamordowany - M. Aur. przebacza wszystkim - szlachetność jego. str. 100 - Dio Cass. LXXI. 29. Amm. Marc. XXI. Vulcat. Gallic: Avid. Cass. 3/2

Żaden chr: nie miał udziału w powstaniu - Tert. ad Scap. 3 - Dla czego więc M. Au. tak ich nienawidził ? La seule explication possible à ce contraste est l'inquiétude que faisait naître dans l'esprit du chef de l'empire la diffusion rapide du christianisme, diffusion dont les fouilles continuées depuis quelques années dans les catacombes confirment l'action sur la société romaine, bien que cette action ait été niée ou affaiblie par ceux qui croyaient à l'exagération des écrivains ecclésiastiques, avant que les monuments ne se fussent montrés d'accord avec eux. - 102 - Zob Ep. ad Diog. 6. Just. Tryph. 17 - Iren. adv. Haeres. III. 4, 2. Tert. apol. 37. - Plin. ep. X. 97. -

Nowe odkrycia (cat. pisane w r. 1860) potwierdzają to, co mówią oni. Nie słusznie przypisują cesarzom niektórym pogardę albo obojętność dla religii chr: antagonizm wystąpił prędzej niż sądzono. Rzym nigdy nie był łaskaw na bogi cudzoziemskie, jeżeli oprócz miejsca w Panteonie chciały czegoś więcej, n. p. akcyi moralnej lub polit. - zob. Tit. Liv. 39, 16 - Klaud. wypędza żydów z Rzymu - Suet. 25 - prześladuje Druidów w

Bret. i Fran: – Tac. Ann. XIV. 29 –

O Pomponii Graecinie – zob. Tac. Ann. XIII. 32. Baron. ann. ad III a. Neronis – Za Domicyana niepokoj rządu – Euzeb. H. E. III-20 – tak samo za Traj. tamże III. 32. O podejrzliwości rządu dla wszelkich bractw lub stowarzyszeń nawet mających na celu straż pożarną zob. Plin. ep. X. 43 i zdanie Trajana tamże: że takie kolegia zawsze szkodliwe – tamże ep. X 94 ces: z trudnością zezwala na składki dobrowolne w mieście Amisa (Pontus) nawet na liczne zebrania gościnne nie pozwala z powodu uroczysto: famil: ep. X. 107. 108. – Już Cezar rozwiązał stowarzyszenia wszelkie, z wyjątkiem bardzo dawnych ~~tak~~ (Sueton Caes. 42) tak samo August (Suet. Aug. 32) – Bez pozwolenia Księcia lub senatu żadne nowe koleg: nie mogło być założone – Dig. lib. XLVII Tit. 22.1 nawet wśród żołnierzy w obozie, tylko ludziom pozwolono robić składki, byleby nie zbierać się częściej niż raz na miesiąc a nie zakładać żadnej asocyacyi nieodozwolonej – (jak Traj: mówi: illicitos coetus – ep. X. 94).

Kolegia wbrew prawom zawiązane, powinny być rozwiązane: Collegia si quae fuerint illicita, mandatis et constitutionibus e scitis dissolvuntur Dig. lib. XLVII. Tit. 22. 3. Oprócz tego członkowie rozwiązanego kolegium byli ścigani za obrazę majest: Quisquis illicitum collegium usurpaverit, ea poena tenetur qua tenetur qui hominibus armatis loca publica v. templa occupasse judicati sunt – ib. 2. Stąd dodawano na inskrypcyach: quibus ex S. C. coire licet lub quibus ex S. C. coire permissu est lub quibus ex permissu d. Pii arca habere permiss:

Zob. także Dig. lib. III. Tit. IV, 1 o warunkach, kiedy podobne udzielano pozwolenie. Szereg prawnie istniejących Kolegiów n. p. Aquarii, Arenarii, Argentarii, Aromatarii, Mulcones, Asinarii, Jumentarii, Lanarii, Pectinarii, Pistores i t. d. wylicza N. D. V. str. 110 i 111. Celem ich była pomoc wzajemna i pogrzeb na koszt wspólny - zob. tamże - Momsen de collegiis e sodaliciis Romanor. Kilia 1843: że Kolegia z nazwiskiem jakiegoś bóstwa miały cel podobny a nie tylko kult Boga - o nich to Dig. lib. XLVII. tit. 22. 1: permittitur tenuioribus stipem menstruam conferre, dum tamen semel in mense coeant, ne sub praetextu hujusmodi illicitum collegium coeant. Zob. ciekawe statuta cultor. Dianae e Antinoi, znalezione w Lanuvium tamże 112. 113 - Kolegia dozwolone miały urzędników: magistros, quinquennales, curatores - miały je persona a zatem mogły posiadać, dziedziczyć, wyzwolić niewolników - Te prawa rozszerzył D. Mar. jak świadczy Ulpian - zob. 114-116 -

Ale z drugiej strony dużo restrykcyi: Religionis causa tenuiores coire non prohibentur dum tamen per hoc non fiat contra SCtum quo illicita collegia arcentur (D. XLVII. T. 22 § 1) są słowa Marcyana a dodaje Ulpian: Sub praetextu religionis v. sub specie solvendi voti coetus illicitos nec a veteranis tentari oportet - (D. XLVII. T. 11, 2). Nadaremnie porównywają chrz: swoje stowarzyszenia z kolegiami dozwolonemi przez rząd - Tert. Apol. 29 - Justin. Apol. I. p. 271. éd. Otto) - ich zebrania były prześladowane bo chrz. byli oskarżeni wszystkich wielkich kolegiów des prêtres jaloux des superstitions du paganisme. La congrégation chrétienne n'était à leurs yeux qu'une de ces sociétés illicites

1.

Aubé: Histoire des persécutions de l'Eglise jusqu'à la fin des Antonins 2ième éd. Paris 1876. Didier - str. XI. 470. 8vo. 26/VIII 81

Na czele przydrukowany list mons. Nocella pochwalny (w imieniu Piusa IX za dawniejszą książkę autora: Les esclaves chrétiens depuis les premiers temps de l'Eglise jusqu'à la chute de l'Empire romain.

Za tę pracę i następne autor nie dostanie pochwał od strony Kościoła.

-

Au. chce wystawić walki Kościoła z pogaństwem sans faire entrer dans notre étude aucun autre élément que ceux qui sont la matière et, si l'on peut dire l'étoffe de toute histoire, c'est-à-dire les causes secondes et les faits humains VIII

Jest to bardzo jednostronne stanowisko.

-

Ch. I. Dissentiments intérieurs dans l'Eglise Primitive - str. 1 nast.

Między żydami a pierw. chrześć. jedna tylko

była różnica, że drudzy wierzyli, iż Mesyasz przyszedł. 1

An. zapomina o sakram.

v. 36-37 Po śmierci Św. Stef: część wiernych musi uciekać, drugą z aposto: zostaje - 2

Stwierdzony to an. konserw. usposob. apost. podczas gdy partya liberal: uważa gotała chrz. do pogan - w tem może cud. nie raczyć, bo w przeciwnym razie byliby apostoł: wystawieni na osobiste niebezpieczeń:

przeciw jednak Act. XI. 19.

Usposobienie party. liber: w słowach Pawła św. Act. XIII. 39. 46-47.

Dwie kwestye poruszają pierw. chrz:

1° przypuszczenie żydów

2° obserwancya rytów starozak:

Za pierwszą przytaczano przeciwne sobie słowa Chrysta

Mat. X. 5. 6. XV. 24. 26. - XXVIII. 19.

Luc. XXIV. 47.

Można jednak te różne zdania ze sobą wybornie pogodzić - byleby naturalnie przypuszczano, że Chr. wiedział, czego chciał i że nie zmieniał swej opinii według okoliczności.

Prozelitów było dużo wśród pogan, ale więcej
kobiet niż mężczyzn – 5
W Damaszku wszystkie kobiety żydówkami
Josep. Ant. V. 1-3 –
Hillel mniej robił trudności prozelitom –
mówił, że wystarcza imersya 5
W Palestynie jednak przeważała szkoła
Szamaja – która obstawała za rytem
Różnica obu szkół także w pierw. chrz: 6.
kwestya postawiona jasno w Antyochii 7 –
Poganie nawróceni nie chcą poddać się
obrzezaniu – 7 –
Barnab: posłany, żeby przeciwdziałać 42 r.
ich wstręt – 8
mais il avait été gagné par l'enthou-
siasme commun –
Act. XI. 20, 21 – na które powołuje się aut.
tego nie można
dziewięć lat później wraz tam ze S.
Pawłem ?
Les Hierosolymites furent scandalisés
de cette invasion des païens dans l'Eglise –
Osiem lub dziewięć lat przedtem Antyoch:
zatkali im gęby jałmużną 9 –

1.

ta Tolerancya ustała z jałmużną? 9

Zdaje się, że wtedy posłano z Jerozol: nowych przedstawicieli selon le cœur des Douze - pour y apporter les remontrances de l'Eglise mère -

Ci występowali przeciw liberal: pogan.

Według XV. 1 Act. nie było misyi urzęd. a według w. 5, (tamże) opór się pochodził od Apost. lecz od nawróc. faryzeu:

Paweł i Barnab. opierają się - jadą do Jerozol:

27/VIII 87. Sobór apost: mamy przez dwa dokumenta autentyczne i współczesne 12 (Gal. II. 1-10. Act. XV. 1-31)

Ces deux morceaux ne sont pas absolument conformes entre eux, mais il ne renferment rien non plus de contradictoire.

La narration des Actes est pâle et fort effacée. Celle de Paul témoigne de la chaleur -

Act. tumaczy de różnice -

mnie się zdaje, że nie potrzeba Luk. przypisywać tendencyi pojednaw: lecz

wiele tłumaczy jego nieobecności -
La grosse différence des deux textes consiste
dans le rôle qu'y jouent les principaux
chefs de l'Eglise - 13
XXI, 20.21 Act. wedle aut. sprzeciwia się rozd.
XV - niewłaściwego aut: że nie robią w roz. XXI
S. Pawło: zarzuto, że uwalniał pogan od
ceremon. żydow. lecz rzeszy żydów -
Sobór jeroz: zawyrokowszał tylko o
pogan. nie o żydach -
dwóch tych kwestyi mięszać się nie
godzi
nie słuszne uwagi aut. nad soborem 15-/a
dowodzą tylko, że wiele praw przynależnych
Piotr: nie wykonywał lub pozwalał wy-
konywać innym -
Według Act. Piotr i Jakób bronią Pawła -
aut. uważa ich mowy za przerobione, bo
sądzi, że Gal. II przeczy -
według aut. on finit par s'entendre 21
rozdział chrześc. nie dwie uwagi: 22
aut: sobór Jeroz: nie wydał żadnej decyzyi
dogmat: on ne saurait dire certaine-
ment ce que pense l'Eglise au sujet

de la circoncision et de la valeur des rites juifs -22-

Bardzo jednak jasna myśl soboru 1° uwalniają pogan od rytuału żyd: 2° dla żydów zostaje status quo-

Podejrzywa cat. niepotrzebnie Piotra, że w duchu uważał zakon mojż. za przeżyte tylko dla względów polit: jego się wypierał? - 23

Cztery punkta dekretu sobor: nie zgadzają się z list. ad Gal.

Au: pourquoi un accomodement verbal et comme les clauses d'un traité de paix proposées et acceptées un peu en l'air, Paul a pu les oublier, les regarder comme transitoires et d'intérêt secondaire et les interpréter à l'occasion avec une pleine liberté -24-

W dekrecie było le minimum de Judaisme que les Juifs orthodoxes imposaient à leurs prosélytes 25

L'unité dans la foi est chose qu'il

n'est au pouvoir de personne de fonder d'un seul coup – 25
ale nie mówiło bezpośrednio o różnicy dogmat: –
La ~~liberté~~ convention de Jérusalem laissa la liberté à tous – 26
dekret – consacrait le dualisme qu'il n'avait pu briser – 28 –

Paweł św. wraca do Antyoch. 28 – r. 54
awantura z Piotrem – 30 –
wzdrygał się pomiękczyć i ciągnie po przez resztę apost: 32
Des contre-missions sont organisées pour miner l'enseignement de Paul – Gal. I. 7. II. 12. Act. XV. 1.
Jud. 8. nieco się dowodzi ~~na~~ korzyści ant. ✗
On s'efforce de détruire son autorité en rappelant son passé, en insinuant qu'il n'a été ni auditeur ni délégué de Jésus –
Apoc. II. 2 – ✗ niczego jednak nie dowodzi bo słowa te mogą się tyczyć wielu – a potem sprzeczne wzmianka o Nikol: Renan bierze Nikolaitów za stronników Paw. – L'Antechr. 363

Apoc. II 9 przeciw mniemanym żydom także nie wiele dowodzi.

II. 14 wydaje się silniejsze, gdzie mowa o Balaam – ale czy Paweł uczył tego?

zresztą znowu mowa o nikolaitach

II. 20-24 tak samo dadzą się wytłum.

III. 9 – tak samo –

Hom. Pseudoclem. II. 17. III. 59

Izabel także ta sama sekta Pawło: według Ren. Antechr. 366

Paweł występ. przeciw obrzeza: 33

przeciw abstinencyi od mięsiw ofiarn. – I Corinth. VIII – jednak. ma inne znaczenie

Des deux côtés on se traitait de blasphémateurs et de faussaires etc. 34

Aut. przypuszcza, że to apostoło: prześladują Pawła – 34

Piotr i Paweł w litera: Klement. 34

C'est un curieux spectacle que ce mouvement opposé d'expansion chez les Chrétiens et de concentration chez les Juifs 35 – . . .

dowodzi to właśnie żywotności w pierwszych a obumieraniu drugich –

Ciekawe dystynkcje rabinów między poganami a żydami – 36 –

Ch. II. Épreuves des chrétiens jusqu'à la persécution de Néron. 38 sq. 30/VIII 81.

Pierwszych zwolenników jakoteż pierwszych prześladowców znalazło chrześc. wśród żyd. 38.
Skazanie na śmierć Jez. jest un fait juif. une tragédie domestique – 39
Władza żyd. aresztuje go, sądzi, potępia. Prokurator rzym. potwierdza wyrok Sanhedrynu i karze go wykonać –
przesłuchanie przez Piłata i chęć ocalenia Jez: possible, mais peu vraisemblable –
Przypomina cust. Tacyte, ann. II. 85 o wysłanych na Sardy: si ob gravitate coeli interissent, vile damnum. 40
Dowody, że Piłat nie chciał uwolnić Jezusa –

10.

Sympatye Pilata jest étrange et inexplicable avec l'issue qu'eut l'évènement — Pilate dut être indifférent ou hostile.
Aut: on l'a fait bienveillant pour charger les Juifs et relever les païens — pieuse invention
les premiers linéaments de la légende des Actes de Pilate
demi-christianisme, prêté si complaisamment à l'agent impérial —
n° 2 —
[Paweł i. był jednakże w podobne położ.]

42 Kapłani sięgają Piotra i Jana — Act. IV. 19 —
Gamaliel — apost: wypuszczeni — V —

43. Trybunał żyd: nie mógł sięgać apost. jako schyzmat. lub odszczepiów — il n'y avait pas encore trace de séparation — apost: sa des Juifs pieux, assidus au temple. i. t. d.
wielu kapłanów sympatyzu: Act. VI. 7.
Rozdział nastąpił a z nim prześlad: dès que le temple, la loi et le culte

11.

parurent attaqués.
Św. Stefan pierw. męczennik chrześc.
potępiony selon les formes – 44 –
Faryzeusze się miotają –
wiemi wielkają
Szaweł – Act. VIII. 3.
Chrześc. rozmnoża ewan. po Fenic. Cypre.
Antyoch –
im więcej przyjął wśród pogan, tem
większa niechęć żydów –
Paweł jedzie do Dam. – Act. IX. 1. 2.
Sanhedr. podobna inkwizycja rozciągał
na wszystkie miasta – 45 –
Przeład. nie wychodzi z mas lud., lecz
z klas bogat. i arystokratic:
od Sadduc: amis de l'ordre à tout prix
i Faryz: conservateurs étroits et vigilants des rites anciens –
masy sympatyzują –
nawrócenie Pawła większa niechęć – 46
głównie przeciw niemu się zwraca –
Paweł za przyjaz – w Dam: – w Jeruz:
ortodoxya żyd. obrona się, w miarę jak
rozszerza się ewan. 47 –

les Juifs paraissent plutôt rendre la guerre que la donner - 47
bo misyo - chrześ. uprzód udawają się do Synagog - Act. XIII.
Paweł wypędzony z Pergi - zawsze przez wyższą warstwę żydów 48 -
~~W~~ Ikonium tak samo -
Paweł kamieniowany w Listrze -
W Jeroz. większy spokój, bo gmina chrz: était moins hardie dans sa propagande, moins agressive en face de l'ancienne loi - moins détachée des observances i t. d.
Mimo to w r. 44 dwóch jej naczelników padło ofiarą zemsty Herod. Agr:
Jakób ścięty
Piotr uwięziony. Act. XII.
Porówn. Jos. Ant. XIX. 8. 3.
Agryppa um. w tymże roku, w którym Piotr oswob: 49
Les frères ne manquèrent pas de dire que Dieu avait puni leur persécuteur et vengé ses fidèles - Act. XIII. 23 -

Druga podróż Paw. – wsiera do Filippi 49.
Żyd. tam było mało – nie mieli synag:
zbierali się nad rzeką pod gołem niebem.
Ludność nyjska się podnosi – 50
działała pod namową żydów –
duumviri kazali wychłostać i wsadzić
Pawła i Sitera – 51
potem przepraszają –
aut. się dziwi, że tak późno Paw. protest:
apost: trapieni w Tesalonice uchodzą.
Jazon oskarżony – Act. XVII. 6.
Oskarżenie zawsze to samo –
Paweł z Beroi znowu uchodzi 52.
jedzie sam do Aten –
nie wiele tam zrobił
W Koryncie M. Annaeus Novatus
brat starszy Seneki – prokonsul Achai
Galion niechce słuchać oskarżycieli: 53.
jego odpowiedź – Act. XVIII. 14. 15.
W Efezie rodzi się ekscytacja fanatyczna –
władze cywilne bronią Paw. – XIX. 24–40 Act.
Często żydzi sami sobie wymierzyli sprawiedl.
2. Cor. XI. 24–26 –

Przemiana Pawł: zmartw. 54.
ile z nim obchodzi się strony: Jakubey ra
robi ustępstwa – Act. XXI. 28 –
Żydzi aresztują go w świątyni – rozruch –
Lizyasz go zabiera do fortecy – 55 –
Trybun bierze go za Egipcyj: powstań. –
o podob. zorm.: Jos. Antiq. XX. 6. Bell.
Jud. II. 23. Act. XXI. 38. Eus. H. E. II. 21.
Pawłowi obywatelstwo rzym. oszczędza
rózgi – lex Valeria – Porcia. 56 –
na zajutrz Trybun stawia go przed trybun.
żydów. – Paweł policzkowany –
dyskusye Faryz. i Saduceu: o zmartw.
żołnierze zabiér. Pawła
posłany do Cezarei do Feliksa –
list tryb: Act. XXIII. 27–30 –
Wielki kapłan i członk. Sanhedr: jadą
do Cezar:
wyprawy na dowe –
Feliks zatrzymuje Pawła w więzieniu. 57
Porcyusz Festus następ. 60 –
proces odnowiony –
Paweł apeluje żeby uwolnić się od
żyd. i podejrzanej sprawiedl. Festusa –

Druga podróż – 57.
Paweł przybywa do Rzymu r. 61 wiosną – 58.
Afraniu Burrhu pref. pret.
Św. Paweł oddany jema-
mięczkę na mieście – używa wielkiej swobody –
żydzi w Rzymie liczni –
nic nie wiedzą (!) o sprawie Paw. – Act. XXVIII. 21
dyskusya przykra z nimi –
Paweł więcej wpływa na pogan –
Acte póź chrześ. –
jej wyzwoleńcy – napisy nagrob. 60 –
Rozdział wśród chrz: rzym: –
Philipp. III. 2 Coloss. –
Renan Antech. rozd. I. IV.
Publicz. rzym. odróżnia już chrz: od żyd.
Tac. Ann. XV. 44. Suet. Ner. 16.
o żydach miano lichą opinię, tem
gorszą o chr: których wypierali się
nawet żydzi – 61 –
Przez Poppeę trafiali żydzi do Nerona
i przygotowywali tragied. r. 64 –
List I Św. Pio: współczesny wypadkom
dowodzi, jak chrześ. podejrzewano –
Chrétien et scélérat sont termes synonymes – 62 –

62. Paweł pierw-raz postawiony przed sąd pod koniec 61. r. lub na początku r. 62.
Oskarżenie znane.
sąd był powinien go uwolnić.
64. może uwolnił – 2 Timo. IV. 16-17.
może Burrhus uwolnił a Tigellinus zastępca zatrzymał we więzieniu.
Listy od Col. Eph. Philipp. dowodzą wielk. swobody, której zażywał Paw.
około niego szkoła, przyjaciele, zmieniają się wraz.
65. – śmierć opuszczenia.
może w r. 63 uwolniony.
co potem robił Paw. nie wiadomo.
66. à partir du printemps de l'an 63 la critique perd la trace de Paul.
Festus † 62
po nim Albinus
Hanan, piąty syn Annasza wiel. kapła: przez protek. Herod. Agr. II
każe tracić Jakuba przed przyb. Albina.
68. wskutek tego Hanan złożony z urzędu.
Jos. Ant. XX. 9. 1
Eus. H. E. II. 23 inaczej rzecz przedstawia.

69. Sympatye, któremi otaczano Jakuba, dowodzą que le petit rameau chrétien de Jérus. était à peine détaché du tronc judaïque.
Faryzeusze prześladują Pan. a czczą otaczają Jakuba – Renan, L'Antechr. p. 66 (ch. III)
70-74. Rekapitulacya
75. Les Juifs, en somme, sont donc les seuls adversaires du christianisme jusqu'en 64 –
on peut croire qu'en août 64 Néron se souvint des accusations qu'ils avaient semées. –

Ch. III. La persécution de Néron.

str. 74 nast.

74. W Rzymie był kult publ. urzęd: obsługiwany przez kilka kolegiów kapłań: zależnych od Pont. Max.
potem wiele kultów uznanych lub tolerowanych – do których w razie wszelkich klęsk publ. także udawano się. – Jul. Capit.
vita Mar. Aur.

75 Religia państwa nie miała właściwie dogmatów ani katech:
[był to raczej kult, aniżeli teolo:]
76 to samo da się powiedzieć o kult. toler:
L'intolérance doctrinale était étrangère à toutes les fractions du polythéisme romain –
stąd żadnej nie było opozycji przeciw ubóstwianiu cesarzy –
Żydzi jednej nie znali toleran: bo mieli Boga prawdz: – nawet w Alex: gdzie łatwo mieli pojęcie z pogan: w religii nie łączyli się z nimi, nie robili ustępstw –
W Jerozol: sam widok obraz: cesar: wywoływał rozruchy – odpierano z energią wszystką kult cesarz
Cet esprit exclusif et intolérant les faisait mettre au ban de l'opinion –

77. Polit. rzym: relig: nie była jednostajna – elle vivait de compromis, de demi-mesures et d'expédients

Od najdawn. czasów mieli Rzym. mianowić lub podejrzliw. ku zagranicz. kultom w miarę jak rosły podboje, dawano nowym bogom gościnność w stolicy Zrządz przed Aug. mają bożnice. często rząd występował jednak przeciw religiom zagran:
w r. 139 kult Jowisza Sabazius zakazany
r. 20 przed Chr. kult Izydy i Serapise 78 zakazany - Kons. L. Aemil. Paul: sam siekierą podwoje tych świątyn wywala, bo robotniy się opierali
186 przed Chr. : sprawa Bachanaliów une veritable tragédie d'inquisition - prywatnie jednak dozwolono -
Cic. Legg. II. 8.
Zbiór senatu nie można było wprowadzać nowych Kultów - Tert. Apol. 5.
Teorya była surowa, praktyka łagodn: nie dbano o sumienia
religia żydow: była swobodna - nawet szabat szanowano. Jos. Ant. XVI. VI. 2

80. Ce que la loi parait avoir constamment poursuivi, ce sont les actes religieux ou prétendus tels qui n'avaient pas un caractère public ou national et dont la célébration secrète pouvait servir de prétexte ou de voile à des conspirations; à des intrigues, à des attentats contre la sûreté, l'ordre et la morale publique –

Dowodzeniu przeciw. dla patryotyzmu: kapłanów –

wszystkie religie dobre według Max. Tyr. Diss. VIII. 10.

81. W razie skandalicz: wypadków bez mieszy prześladowań:

r. 19 po Chr: kapłani Izydy krzyżowani; świątynia zburzona – na rozkaz Tiber: potem deportacya żydów do Sardin. Jos. Ant. XVIII. 5. Tacit. Ann. II. 85 Sen. ep. 108.

82. Nie miało to pomagało

Tac. hist. I. 22: genus hominum in civitate nostra et vetabitur semper et retinebitur –

82. Klaud. wypędza żydów dla chrestosa
v. 49 – wtedy Aquila i Priscilla wypędz:
c'est la première mention obscure, il
est vrai, mais incontestable de l'avène-
ment du Christianisme à Rome –

83. Amen: rychło wniosło się do Rzymu
dzięki Tatowym stósunkom ze Syryą
ghetto rzym:
kazanie św. Pawła –
84 wiele dusz było przygotowanych
Senec: ep. 108 – Tac. Ann. XIII. 32.
Tertull. Apol. I. – Borghesi t. II. p. 17–27.
Bachanalje dworu –
Burrhus otruty
Seneca samotny – ep. 74

85. Une troupe de scélérats et de fous
menaient l'empereur le plus fou et
le plus scélérat de tous –
Quoties voluit fortuna jocari (Juven.)
Neron nie zajmował się chrześcijańskiej relig:
Rompue ou réduite au silence en
49 par l'édit de Claude qui avait

mis fin de la sorte aux disputes qui agitaient la juiverie romaine et troublaient le quartier, la petite Église chrétienne s'était vite rétablie-

85. Dziesięć lat później [illegible] była znaczna, bo Paweł św. do niej pisze. Au printemps de l'an 54 elle comptait peut-être deux ou trois milliers d'adhérents partagés sans doute entre les divers groupes qui partout divisaient les fidèles-

Renan l'Antechr. ch. II. p. 38-

86. Nic nie zapowiadało prześladowań: władze rzym.: broniły chrześc. przeciw żydom

Ale żydzi trafiali do cesar:

31/VIII 81.

str. 86 – pożar Rzymu

89 ustęp Tacyta – Ann. XV. 44

i rozbiór tegoż

92 odium generis humani

93 może do niego zarzuty dawał powód milenaryzm

96- Chrześcianie uważeni za niebezpiecz:
Tacyt
99- żydów było w Rzymie za Nerone 15-20,000
chrześcian zatem daleko mniej -
aut. zapomina, że nie sami żydzi nawracali
się, a może nawet mniej, niż gdzie indziej.
101- czy żydzi namówili cesarza do prześlad?
żydzi za chrześć. żyli podówczas w zgodzie.
mimo to mogła Poppea użyć swego wpływu
(zwłaszcza jeśli nie lubiła Acte)

102 prześlad. chrześć. było la suite d'un
aveugle caprice et d'un sauvage em-
pressement
[Neron zresztą nie lubił długo przygo-
towywać swoich planów]
103- opinia publ: zresztą była przeciwna
chrześć - tem łatwiej mógł Neron paradować
swoje okrucieństwo

104. Dans l'une comme dans l'autre hypo-
thèse, Néron ne songea nullement à
exercer une vexation religieuse, mais
à purger Rome d'un trop-plein d'étrangers

sans aveu et sans nationalité –

105 – exekucye –

106 – aut. ile dymacyy dla czego właśnie chrześc. prześladowano a puszczano żydów.
[między chrześc. a pogaństw. była nienawiść nieprzej. której nie istniała między żydami a pogaństwem – idealizm i materyalizm – dusza i ciało]
[Nie rozumie aut. istoty chrześć.]
powiedzieć, że chrześc. byli to żydzi, przeczuł że już przyszedł Mezy: nie wiele dymacyy. Jak w jego rzeczy należało zrozumieć odium generis humani]

108. W pierwszych wiekach chrześć. nie mniej od żydów unikali wyobrażeń Boga malowanych lub rzeźbionych
[dla czego nie mogli malować scen biblij. – dlab osób niewiarnych]

109. Nie ma dowodów, że prześlad. z Rzymu przeniosło się na prowincye
edykt proskrypcyjny nie ~~[illegible]~~ [illegible]

109. Mimo to prześladowano ich po pożarze:
110. dowodzi tego Apok.
111 – 116 – wyjątki –
117 – Aut. uważa za sławę nowszej Kryt:
że pisma Now. Test. tłumaczone są jako
wyroby wieku – a nie były pisane pour
les temps postérieurs et dans un but
de perfectionnement et d'édification
générale –
[drugie nie przeszkadza pierwszemu]
117 – 120 – chronol. Apok.: oznaczona
według Ren. Antechr. ch. XVI. XVII
120. Apok: dowodzi 1° wielkiego rozgłosu, jaki miało prześlad. Nerona
w Azyi Mniej –
2° że prześlad: przeniosło się do prowincyi –
122 Symetrya w ostatnich latach życia
Piotra i Pawła wydaje się sztuczną
1° obaj dwa razy przychodzą do Rzymu;
2° Paweł nawraca konkubinę Nerona,
Piotr senatora Pud.
3° Obaj w tym samym czasie aresztowani,
jednym wyrokiem skazani, w jednym

26.

roku i dnia stracenia

3/IX 81. 122 - List Paw. do Rzym. z r. 58 lub 59 - przedtem nie był w Rzymie -
w 61 r. posłany do Rzymu -
bawi tam dwa lata
123. Listy od Col. Eph. (?) Philipp. Philem. pisane w tym czasie 61-63
Mógł więc być w Rzymie 19 lip. 64 - był znany - musiał więc paść jedną z pierwszych ofiar -
124 Jeżeli w r. 64 nie był w Rzymie, to trzeba przyjąć nowe uwięzienie w r. 67 - a wtedy prześlad. nie miało już celu -
Albo więc Paweł umęczony w r. 64 albo nie wiemy, co się z nim stało od r. 64 chociaż używając pokoju przez lat 30.
Koniec Piotra jeszcze bardziej legendowy - po spranie listach nie napotykamy już śladów histor.
Podróż jego do Rzymu w r. 42 lub przed wiosną r. 61 ~~jest~~ niepodobna przypuścić -

124 List Paw. do Rzym. z r. 58 o nim milczy
zresztą Paweł nie lubił pracować na pol.
sprzwiązanem przez drugich

125 Jeżeli przyszedł po r. 61 - dziwna, że
późniejsze listy Paw. o nim nie wspominają
Świadectwo Klementynów o ścigani Maga
przez Piotra jest trop vague
Czy przed śmiercią nie przyszedł -
Apok: (XXI.14) zdaje się wykluczać
to przypuszczenie -

126. List pierw. Piotr. jest bardzo ważnym
pomnikiem - przypada dobrze do dni
które poprzedziły prześlad. r. 64
Babylon prawdop: = Rzym.
Może jednak podrobiona, dość spółczesna
[trudno przypuścić, żeby za życia jego fał-
szowano jego listy]
dowodzi jednak, że nikt nie wątpił o
jego pobycie w Rzymie -
Klem. do Koryn. V. Tary męczeństwo
Piotra i Pawła z prześlad. Nerona -

127 Uważać to za legendę, jest accuser
l'auteur de l'Epitre aux Corinthiens
d'avoir allégué un fait faux -

127 Cela peut être commode à l'esprit de parti, mais n'est pas d'une saine critique

Mimo to zostają wątpliwości a mianowicie ostatnich listów Paw. dowodzi że Piotr przyszedł po ich napisaniu t.j. w ostatnich miesiącach, które poprzedziły pożar. –

128 Prześladow. było w Rzymie i Azji oszczędzano żydów, co pom. kłótlo-wnidz. między nimi a chrześć. – c przyczyniło się do zgody dwóch stronnictw chrześć. –

Exekucye miały miejsce na placu przed Św. Piotr. –

129 Prześlad. było gwałtow. ale krótkie

Ch. IV. La persécution de Domitien.

str. 130 nast. –

130.131. Rozpaczliwe położenie państwa rzym. po śmierci Nerona

132–133 – Chrześć. spodziewają się końca świata – mało zajęci polit.

133 – naprzeciw Wespaz.

134–135 powstanie żydów.

[chrześć. wszyscy idzie za Nerona.]

136 – chrześć. opuszczają Jeroz: w r. 66 – ich charakt. –

137–138 – Dla czego Wespaz. nie prześladuje chrześć. –

139 – może karał im się opłacić –

140 – prześlad. Nero: i Teskow. Wespaz: nie mają pobudek polit. lecz lokalne i osobiste –

141. Za Wespaz: religia chrześć: nie była jeszcze zbrodnią stanu –

142 – Męczennictwo urzędow. nie było Gaudencjusza napis mylił:

Baron. podaje Linusa i kilka innych – pierwszego Theiner odnosi do czasów Nerona – innych Rossi po za 3° w.

143. Graffitto pompej: nie dowodzi prześladow.
dowodzi tylko nietoleran. publiczne:
144. Katakumby Domit. dowodzą zupełnego
bezpieczeństwa –
145. char. Domicyana –
146. na wiele legionów okupuje pokój
i zwycięża tryumfy
W trybunał: i administr. bardzo pilny
zob. Sueton.
lubi literaturę
148. domic: prześlad. wielkie familje
Prodigio par est cum nobilitate
senectus (Juven. Sat. IV. 97.
149 – wypędza astrol.
okrucieństwa
dziwne odezwa Plin. młod. w
sprawie Modesta –
150–152 ohydna rola Rustyka –
153 prześlad. republikan. i literatów
155. prześlad. filoz:
156. 157 – Domicyan czuwa nad czysto:
kultu pogań. –
158 – prześladuje chrz: w ostatnim roku
swego panow: –

159 może pobudką były nowe przepowied: mesyańskie

161 – może uciążliwy podatek żydow. ale czy prześladow. chrześc. jako chrześ?

162. Tacyt tylko w Agrik: wspomina o prześladowaniu senator:

· Rossi odnosi ten ustęp do Klem: Aut. – przeczy

Suet. nie wspomina o chrz: wiele ze plenow. domieżj:

Dio Kassy: pisze 100 lat po wypad: Tałwowierny i bez krytyk:

zresztą tekst jego odnosny przechow: tylko u Xifilina, mnicha z XI w.

162 Xif: W tymże roku (95) zabił Dom: 4/IX 81.
i wielu innych i Fabjusza Klemensa konsula, swego kuzyna (ἀνέψιον), mającego za żonę ‡ jego krewną (συγγενῆ) Flawiję Domitillę, wytoczono zaś obudwom proces o bezbożność (ἔγκλημα ἀθεότητος) pod którym wielu także innych skazano co wdali się w obyczaje żydowskie (ἐς τὰ τῶν Ἰουδαίων ἤθη ἐξοκέλλοντες): a jednych stracono; innych pozbawiono

majątków, Domityllę zaś tylko wywie-
ziono (ὑπερωρίσθη μόνον) do Pandatarji
Zabił także Glabryona, co był Konsulem
(ἄρξαντα) razem z Trajanem, oskarżo-
nego wśród innych wzary o to samo
co owe mnóstwo (οἱ πολλοί) i to że
walczył ze zwierzętami –
163 – Pisarz pogan: który w kronice
Euzeb. zowie się Bruttyuszem, zwierza
mierzany: Flaw. Domityllę, córkę
ze siostry Flaw. Klem: wywieziono na
wyspę Pontyę, dla zbrodni chrześ. wiary –

163. Au: Tylko Xif. zestawuje na uwagę
nie wspomina o chrześ–
Bezbożność i ateizm zarzucano powszech-
chrześ –
164 – ale bezbożność i współczesn. ma
rzeczy znaczenie = zbrodnia stanu
Au: dowodzi tego z listów Plin
165 i mówi że wyrażenie u Xif: mary
iż skarano ich za zbrodnią stanu
Sueton. (Domit. 15) nie wspomina o relig.
Klem: a Glabrion, Cerealis, Orfitus

według niego zostali skarani jako molitores novarum rerum

Ten fragm. nie może oznaczać chrześc.

166 - jak chciał ks. Greppo

[An: jednak źle przypuszcza, że ateizm u Xif. = bezbożności]

Xif. dodaje zarzut praktyk. żydow.

ale nie odnosi go wyraźnie do Klem.

Domicylli, Glabryona.

[mnie się zdaje, że odnoszenie bardzo jasne]

Propaganda żyd. nie była zakazana,

zatem nie ścigano prozelitów - a propaganda chrześc. także nie była zbrodnią.

Trenta Domicy. nie miał zamiaru tępić wiary żydow.

[A jeżeli żydzi wypierali się prozelity?

A jeżeli kogoś oskarżano o ateizm]

167 - An: nie przeczy, że cesarz mógł przeciw krewnym lub domownikom, którzy porzucili wiarę pogań. - wystąpić ale na to

168 trzeba dużo wczytać w tekst Xifil:

a) że Klem. Domit. Glabryon przyjęli praktyki żydow.

2° że wyt żydow. to samo co chrześ.
3° że Klem. Domit. i Glab: skarano
jako chrześ – a potem innych
168. Glabry: kościół nie uznaje męczen.
Filostr: mówiąc o śmierci Klem. nie
wymienia przyczyny a jednak
Chrześ we famil. cesar: był tak
wielkim wypadkiem, że Sueton. Dion
Filostr. nie mogli nie wspomnieć o niem.
Chrześ. już wtedy odróżniano od pogan.
169. Plin. pisząc do Traj: mówi że
nigdy nie był obecnym na śledztw. przeciw
chrześ. – cognitionibus de Christianis
interfui nunquam –
Nie mógł mówić o śledztwach w r. 64
bo wtedy miał lat 3
Zatem były śledztwa później
ale procedura musiała być niepewna,
bo Plin. jej nie znał
musiały być także rzadkie śledztwa
bo Plin. z niemi się nie spotkał
[może dawniej nie interesował się niemi]
Nie mogły to być śledztwa za czasów
Trajana – bo cesar: byłby w odpowiedz.

do nich się odwołał

Nie mogły być ze rządów Nerwy, bo temu sprzeciwia się tradycja: to zakazał wytaczać skargi ὅτι ἀσεβεῖας ὅτι Ἰουδαϊκοῦ βίου (Xiph. Nerv. init.)

Zatem były to śledztwa ze rządów Domicyj:

Konjektura, ale oparta na tekście nie najlepsza:

170. Jeżeli list S. Klem. do Kor: napisany pod koniec I. w. można w kilkakrotnej wzmiance o prześlad. widzieć aluzyę do prześlad. Domicyę.

Ale data listu i osoba, co go napisała niepewne.

[Zdaje się że koniec listu, dawniej nie znany, rozstrzyga o dacie]

Aut. wymienia czterech Klem.

171. [Nieprawda, żeby nie było wzmianki chronol: jest ona pod koniec]

Aut. się dziwi, że nie ma wzmianki o znanych osobach, władze ces. rodu cesarskiego –

le deuil de l'Eglise en face d'aussi grandes victimes immolées de la veille –

[W owczas chrześc. nie zważali na wielkość doczesną - zatem ostrożność radziła nie wspominać o familjach.

Takby się tłumaczył lakoniczność napisów w katakumbach]

171 Hefele odnosi list do ostatnich czasów Nerona lub pierwszych Wespaz:

Baur i Volkmar do pierwszych lat Hadryana

W obu hypotezach list nie ma wartości dla czasów Domicyana.

172 - Większość katol. histor: odnosi do r. 96 - ale brak przyczyn w liście -

Apok. ale napisana w r. 68/69 - zatem nie zajmuje się czasami Domicyana:

Literat. apost. est muette sur la politique de Domitien à l'égard des chrétiens

Tradycya ta powstaje dopiero w 2. w.

Meliton u Eus. H. E. IV. 26.

Tertull. Apol. 5.

173 obaj jednak nie wymieniają ofiar chrześc. zatem wykazać, że tylko źli książęta prześladowali chrześc.-

174. Laet: że prześlad. Domicyę. miało
miejsce pod koniec jego życia —
Euseb. H. E. III. 17 powtarza to samo.
według Hegezyppa wstrzymał Domicy:
prześlad. edyktem — tamże III, 20.
175. An: a) Domicyan: tylko w ostatn.
miesiącach panowania swego prześlad.
b) nie wydał edyktu powszech-
Antyppas do czasów Nerona
Hist. Champagny-les Antonins
176. Jan św. nie wygnany za Domic:
177 ani wygnany na Patmos
S. Hieron. odnosi wypadek do Nerona
Tertull. nie podaje daty
Martyrolog: wymieniają męczenników
ale ich nazwiska mają charakter czasów
późniejszych —
178 nie wymieniają Klem. Domicyan: Flabr.
Kościół przyjmuje Flav. Domityllę: sio-
strzenicę Klem. — wygnaną do Pontia.
Act. Ner. Ach. za romansem-
tem jest siostrzenicą Domicyana:
Historya zna 2 neptes ~~siostrzen.~~ Domicy:
Julję Aug: córkę Tyt: i Flav. Dom. córkę jego siostry

Ta druga zaślub. Klem. – o niej mówi Xif.
że wygnana do Pandatarji
może się pomylił co do miejsc. –
Xiev: ne cujpie Pontie jenne widziano
mieszkanie Domity: nobilissimae feminae
179 Nie mogło wygnanie być długie, bo
Nerwa ogłosił amnestyą. –
Ani pogani: ani chrześ. pisarz: ubieret
pierw. wieków nie wspomina: 2 Flav. Dom.
Au: odrzuca siostrzenicę Klem. jako
bajeczną –
180. Tertull: on ne naît pas chrétien,
on le devient –
[Zdanie prześcidne]
Według Champagny Les Antonins 4 generac: chrześ:
1° Pomponia Graecina
2° córka jej Plautia (?)
[męża Pomponii zwał się Plautius]
3° Plautilla, siostra Klem.
córka (?) poprzedniej i Flav. Sabina,
brata Vespaz: pref. w r. 64 –
um. w r. 69
4° Flav. Domit. córka Plautylli –

An: chrześ. Pomponii wątpliwe - opiera się na Tacyt. ann. XIII.
Plautyi istnienie zgoła nie znane
Plautylla tylko w akt. Ner. Ach.
Chrześ. i pogań. pisarze znają tylko jedną Domityllę, siostrzen. Domicy:
Powaga Diona (Xif.) wszystkie od bezimiennego pisa: i Eusel.
182. Renetat: za Domicy: bardzo silne prześlad. ale filozo:
pod koniec panow: pour des causes difficiles à démêler, il y eut des condemnations particulières, prononcées contre un certain nombre de personnages soupçonnés de donner dans certaines nouveautes religieuses
Klem.! jego żona Domity: Glabr: albo byli chrześ. albo mieli sympat.
183 Gdyby Klem. był nawiązanie chrze: byliby Suet. i Dion to powiedzieli -
To prześlad. nie było długie ani powszechne było dekrete -
zabójstwo Klem. przyspieszyło zgubę Domicy - duszą sprzysiężenia był Stefan.

intendant Domityli –

185. Nic dziwnego, że śród chmur znaleźli

się wówczas czasem zabójcy –